

2

IVANA VESIĆ, LADA DURAKOVIĆ, LEON STEFANIJA

Muzička omladina Jugoslavije u procepu između planiranja / realizacije reformi vaspitno-obrazovnog sistema i nastave muzike u socijalističkoj Jugoslaviji*

U ovom poglavlju razmotreni su pokušaji funkcionera i aktivista Muzičke omladine Jugoslavije (MOJ) da kroz različite vrste programa upotpune vaspitno-obrazovni sistem u zemlji, a u izvesnoj meri i nadomeste njegove nedostatke u cilju unapređenja estetskog obrazovanja dece i omladine. Poseban akcenat stavljen je na one aktivnosti ove organizacije koje su predstavljane u osnovnim i srednjim školama i drugim institucijama okrenutim vaspitanju i obrazovanju dece i omladine, a sadržaj ovih aktivnosti, njihova učestalost, raznovrsnost, proces osavremenjivanja i prilagođavanja promenama širih sociokulturnih okolnosti posebno je diskutovan. Proces reformisanja celokupnog vaspitno-obrazovnog sistema u zemlji, koji je iniciran više puta i koji se reflektovao na status nastave muzike u osnovnim i srednjim školama, kao i na kvalitet muzičkog obrazovanja dece i omladine, teorijski je pružao sve čvršću osnovu delovanju MOJ-a u školskoj sredini, ali je u praksi pokazivao brojne nedostatke, te se od početka 80-ih nametnuo kao jedan od faktora slabljenja veze između MOJ-a i školskih ustanova. Na tragu disproporcije između ambiciozno postavljenih ciljeva muzičkog i estetskog obrazovanja dece i omladine, osobito kroz osnovne škole, i ne sasvim odgovarajućih uslova za njihovo sprovođenje, prat ćemo kako su se organizacije MO u različitim krajevima zemlje trudile da otklone zatečene slabosti, ali i kako su im te slabosti sužavale prostor delovanja. Takođe, osvrnućemo se i na kritike koje su aktivisti i funkcioneri MOJ-a upućivali na račun postavke muzičkog i umetničkog vaspitanja mladih kroz sistem obrazovanja, ali i na funkcionisanje kulturnih institucija.

Ključne reči: vaspitno-obrazovni sistem, reforme, nastava muzike, estetsko obrazovanje, programi MO, kulturne institucije, međusektorska nepovezanost, FNR / SFR Jugoslavija

* Ovaj rad je rezultat istraživanja sprovedenog u Muzikološkom institutu SANU, koje finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija RS (RS-200176). On je takođe produkt istraživanja u okviru projekta *Glasba mladih po 1945 in Glasbena mladina Slovenije*, št. J6-3135, koji finansira Javna agencija za naučnu delatnost Republike Slovenije iz državnog budžeta.

1. Uvod

Nakon što je iz politički prelazne tvorevine, Demokratske Federativne Jugoslavije (mart 1945–novembar 1945), konstituisana nova Federativna Narodna Republika Jugoslavija – i to, simbolično, na isti dan (29. novembar 1945) kada je dve godine ranije održano istorijski prekretničko II zasedanje AVNOJ-a – započet je proces temeljne sociopolitičke, ekonomske i kulturne transformacije na jugoslovenskom tlu u pravcu dostizanja socijalističkih odnosa u svim oblastima funkcionisanja.¹ Revolucionarno preoblikovanje jugoslovenske države i društva prolazilo je kroz niz etapa u toku više od četiri decenije, doživевši najpre zastoj tokom 70-ih godina, a zatim i potpuno odbacivanje u narednoj deceniji, da bi naposljetku čitav projekat bio neslavno okončan erupcijom najprizemnije međuetničke i međukonfesionalne netrpeljivosti, te izbijanjem višegodišnjeg, surovog i razornog građanskog rata (1991–1995).² Permanentna smena „toplih” i „hladnih” struja predstavljala je važnu odliku ovog istorijskog poduhvata,³ ukazujući na česte promene političkog kursa unutar vladajuće elite, ali i, sledstveno tome, na potrebu za redefinisanjem ideoloških pozicija, te raznih dimenzija unutrašnje i spoljne politike zemlje.

Prva polovina 50-ih godina, period u kome su osnovana brojna umetnička i kulturna udruženja i savezi, uključujući i Društvo prijatelja muzike, buduću Muzičku omladinu Jugoslavije, bila je obeležena dominacijom „tope” struje, odnosno namerama jugoslovenske vrhuške da na temelju osobenosti jugoslovenskog društva, te njegovog privrednog i kulturnog nasleđa, kreira autohtonu verziju socijalističkog puta, udaljavajući se od dotle negovanog modela centralističkog upravljanja i ustupajući mesto neposrednoj participaciji širih slojeva društva, i to najpre u privrednoj sferi. Koncept samoupravljanja, koji je od 1950. do 1952. teorijski i praktično razrađivan,⁴ na VI kongresu Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) (novembar 1952) dobio je ulogu jednog od ključnih katalizatora preobražaja jugoslovenskog društva i države,⁵ a s vremenom je, osim na

¹ Videti: Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Socijalistička Jugoslavija 1945–1988*, knj. 3 (Beograd: Nolit, 1988); Dušan Bilandžić, *Historija SFR Jugoslavije: glavni procesi* (Zagreb: Globus, 1978); Dennison I. Rusinow, *The Yugoslav Experiment 1948–74* (Berkeley: University of California Press, 1977).

² Darko Suvina, *Samo jednom se ljubi: radiografija SFR Jugoslavije* (Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung, 2014); Sabina P. Ramet, *Balkan Babel. The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milosevic* (University of Michigan Press, 1996).

³ Ovakvo tumačenje preuzeto je iz studije Darka Suvina („O odnosima klasa u SFR Jugoslaviji od 1945–72, uz hipotezu o vladajućoj klasi”, *Samo jednom se ljubi: radiografija SFR Jugoslavije*, 136).

⁴ O tome detaljnije u: Boris Kidrič, *Socijalizam i ekonomija* (Zagreb: Globus, 1979); Edvard Kardelj, *Socijalističko samoupravljanje u našem ustavnom sistemu* (Sarajevo: Svjetlost, 1976); Edvard Kardelj, *Samoupravljanje i društvena svojina* (Sarajevo: Svjetlost, 1982).

⁵ *Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju. VI kongres KPJ (Saveza komunista Jugoslavije)* (Beograd: Kultura, 1952).

polje ekonomije, trebalo da se proširi i na ostala društvena polja i time dovede do istinskog otelovljenja socijalističkog tipa demokratije. U ovom razdoblju je, bez sumnje, pažnja u unutrašnjoj politici zemlje bila najviše usmerena na reformisanje državne administracije i načina upravljanja privredom, a sve to je došlo zaokruženje u jednom od – u idejnom, političkom i strategijskom pogledu – najvažnijih dokumenata posleratne Jugoslavije, Programu Saveza komunista Jugoslavije (1958).⁶ Uoporedo s rešavanjem pitanja od vitalnog značaja za razvoj ekonomske „baze”, na „dnevni red” je dospela i potreba za savladavanjem brojnih konjunktivnih problema, što nije teklo jednako sistematično, planski i temeljno, kao u prvom slučaju. Naime, iako je partijskim ideolozima bilo posve jasno da okolnosti na kulturno-prosvetnom planu nisu nimalo ohrabrujuće, te da izrazito nizak obrazovni i kulturni nivo većine jugoslovenskog stanovništva,⁷ koji je u sprezi s velikim raskorakom između različitih sredina i društvenih klasa kada je reč o kulturnoj razvijenosti, predstavlja ozbiljnu pretnju kratkoročno i dugoročno – postajući kočnica brzom tehnološkom i privrednom usponu zemlje i njenoj „socijalističkoj demokratizaciji” – stiče se utisak da se u ovoj oblasti prednost uglavnom davala prevazilaženju pojedinačnih problema, umesto posmatranju njihove višestruke isprepletenosti. Neka vrsta kompartmentalizacije široko shvaćene kulturne sfere, tačnije – stavljanje fokusa na izdvojene segmente poput obrazovanja dece, omladine i odraslih, stvaranja umetničkog i pedagoškog podmlatka, delovanja elitnih i amaterskih kulturnih institucija i manifestacija, razvijanja visokoumetničke i popularne kulturne produkcije, međunarodne kulturne saradnje itd., podrazumevala je sprovođenje različitih vrsta reformskih poduhvata asinhrono i nepovezano, što je u izvesnim slučajevima dovodilo u pitanje njihovu realizaciju i ciljeve.⁸

Neusklađenost u savladavanju brojnih izazova u tom domenu smatramo bitnom pojavom za sagledavanje delovanja Društva prijatelja muzike (u nastavku: Društvo), potom Muzičke omladine Jugoslavije (MOJ), i rezultata koje je ova organizacija postigla tokom više decenija postojanja. Posebno je, s tim u vezi, bilo sporno neusklađivanje obrazovne, kulturne i omladinske politike, koje je, kao što će detaljnije biti diskutovano u nastavku, vidno dolazilo do izražaja u aktivnostima Društva / MOJ-a. U mnoštvu pojava koje su se izdvojile ipak je za razumevanje uloge MOJ-a u jugoslovenskoj sredini od posebne važnosti bio proces temeljne reforme sistema obrazovanja, započet i formalno zaokružen

⁶ *Program Saveza komunista Jugoslavije* (Beograd: Izdavački centar „Komunist”, 1980).

⁷ Videti: Sanja Petrović Todosijević, „Socijalizam u školskoj klupi. Reforma osnovnoškolskog sistema u Srbiji 1944–1959”, doktorska disertacija (Beograd: Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, 2016), 158–160; Aleš Gabrič, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem* (Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009), 93–106.

⁸ Videti detaljnije u poslednja dva potpoglavlja rada.

tokom 50-ih godina,⁹ i činjenica da on nije bio praćen jednako temeljnim promenama u radu ustanova za obrazovanje učitelja, nastavnika, te kulturnih institucija i organizacija. Raskoraci između različitih „niša” u kulturno-prosvetnoj oblasti pružali su Društvu / MOJ-u, s jedne strane, širok prostor za rad, ali su pak, s druge, imali i sputavajući efekat.

2. Od društvene ka kulturnoj revoluciji? Pozicioniranje Društva / MOJ-a u jugoslovenskom kulturnom „arhipelagu”

Pre nego što je oficijelno trasiran put specifično jugoslovenskog socijalističkog preobražaja početkom 50-ih, jugoslovensko političko vođstvo dalo je izvesne naznake u vezi s mogućim tokovima kulturnog razvoja zemlje. Reč je zapravo bila o izdvajanju ključnih prioriteta iz mnoštva nasleđenih problema, kao i iz onih generisanih nakon Drugog svetskog rata, koje je bilo neophodno što pre i što temeljnije rešiti ne bi li kulturno-prosvetna oblast postala jedan od pokretača projektovanih društvenih promena. Već je na istorijskom V kongresu KPJ (jul 1948, Beograd), tj. poslednjeg dana Kongresa – 28. jula 1948, kao i u Programu KPJ, koji je na Kongresu usvojen, posvećena izvesna pažnja pitanju unapređenja kulture i obrazovanja na jugoslovenskom tlu.¹⁰ Tada je, naime, istaknuta potreba za „kulturnim podizanjem sela”, kao i, generalno, „narodnih masa”, što je, pored ostalog, trebalo da se sprovede iskorenjivanjem nepismenosti, uvođenjem obaveznog sedmogodišnjeg školovanja i, u skladu s tim, kreiranjem dovoljno guste mreže osnovnih i srednjih škola, zatim „svestranim vaspitavanjem širokih narodnih masa”, razvijanjem ustanova narodnih univerziteta širom zemlje, kao i radio-mreže, pozorišta i umetničkih škola, te izgradnjom i delovanjem seoskih „zadružnih domova, domova kulture, bioskopa, čitaonica i drugih kulturnih ustanova”.¹¹ Uprkos tome što je navedeni Program stavljen van dejstva na narednom, VI kongresu, zacrtani ključni ciljevi u kulturno-prosvetnom do-menu – poput neophodnosti kulturnog osnaživanja Jugoslovena, posebno radnika, seljaka i žena iz seoskih sredina – zadržani su uz izvesne važne dopune.¹² Ove dopune ticale su se definisanja kulturnih vrednosti koje bi mogle pružiti oslonac u procesu društvenih promena. Iako bez bližeg određenja kulturnih sadržaja u pogledu žanrovskih i stilskih odlika, kao i pripadnosti određenim

⁹ Videti detaljnije u narednom potpoglavlju.

¹⁰ *Program i Statut Komunističke partije Jugoslavije usvojen na V kongresu 28. jula 1948* (Beograd: Štamparija „Borba”, 1948).

¹¹ Isto, 32–33, 36–37.

¹² Josip Broz Tito, „Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju”, u: *Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju. VI kongres KPJ (Saveza komunista Jugoslavije)* (Beograd: Kultura, 1952), 3–104.

nacionalnim tradicijama, konstatovano je da ne treba „odbaciti pozitivne tekovine kulture iz prošlosti”, da bi to bilo „nepravilno”, te da samo treba zanemariti „ono što koči dalji razvitak”.¹³ Pored prilično uopštenog osvrta na to koji i kakvi kulturni produkti treba da budu inkorporirani u socijalističku stvarnost, za jugoslovenske čelnike je bilo bitno da na ovom skupu istaknu potrebu za boljom kontrolom kadrova u osnovnim i srednjim školama, kao i na fakultetima, zbog sumnje u njihovo adekvatno razumevanje sopstvene misije u socijalističkom društvu, ali im je bilo bitno i da ukažu na slabosti u „školskim udžbenicima”.¹⁴ Jedna od aktivnosti koja je posebno izdvojena kao višestruko plodna, imajući u vidu mogućnosti koje je pružala za kulturnu emancipaciju širih slojeva, njihovo međusobno bolje upoznavanje i, posledično, neposredno usvajanje socijalističkih vrednosti (bratstvo i jedinstvo, zajedništvo različitih „naroda i narodnosti”, pripadnika gradova i sela, kao i divergentnih klasa i sl.), bila je aktivnost u okviru omladinskih radnih akcija. Ove akcije su, kao malo koji masovni poduhvat u prvim posleratnim godinama, pružale priliku za efikasno „hvatanje u koštac” s brojnim ekonomskim i kulturnim izazovima istovremeno:

[...] Radne akcije omladinskih brigada nisu samo dale krupan materijalni doprinos našoj socijalističkoj izgradnji već i doprinos moralno-političkom, ideološkom i kulturnom uzdizanju omladine, koja je na zajedničkom radu i sama sebe izgrađivala. Stotine hiljada omladinaca iz cijele zemlje, seoska omladina, gradska, iz privrede i škola, upoznavala se međusobno, vidjela razne krajeve i napore naših naroda, ogromne uspjehe, jedinstveno gledanje svih naših naroda na potrebu da se što prije izvučemo iz zaostalosti i riješenost da budemo sami gospodari na svome. Na radnim akcijama odvijao se vrlo intenzivan prosvjetni rad. Oko 65.000 omladinaca i omladinki naučilo je da čita i piše. Održavani su kursevi na kojima je vaspitavana naša omladina, naročito seoska. Učestvovanje seoske, školske i omladine iz privrede u zajedničkom radu doprinijelo je mnogo da se dobiju pravi pojmovi o radu u socijalističkoj zemlji. Rad je dobio onaj značaj koji mu pripada – da bude ponos čovjeka u novom društvu, da bude potreba za čovjeka, a ne, kao što je u kapitalističkom društvu, nužno zlo i nešto čega se veliki dio ljudi ponekad i stidi.¹⁵

Uprkos nabrojanim uspesima omladinskih radnih akcija na brojnim planovima, one su gotovo iščezle u periodu od VI kongresa do kraja 50-ih usled sprovođenja procesa „decentralizacije i uvođenja novog privrednog sistema”.¹⁶

¹³ Isto, 94.

¹⁴ Isto, 86–87, 93–94.

¹⁵ Isto, 84. Videti detaljnije o omladinskim radnim akcijama u: Reana Senjković, *Svaki dan pobjeda. Kultura omladinskih radnih akcija* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Srednja Europa, 2016).

¹⁶ Josip Broz Tito, „Zadaci Saveza komunista u vezi sa međunarodnom situacijom i unutrašnjim

U kulturno-prosvetnoj sferi energija je prvenstveno bila usmerena na izvođenje procesa reforme kompletnog školskog sistema (predškolsko vaspitanje, osnovno i srednje obrazovanje, visoko i više obrazovanje i obrazovanje odraslih i dece s posebnim potrebama), što je zahtevalo potpuno preoblikovanje, na prvom mestu, osnovnih i srednjih škola, kao i korenitu izmenu školskih planova i programa, unutrašnje organizacije školskih ustanova i organa izvršne vlasti zaduženih za ovu oblast, te je, u celini gledano, neophodno bilo saobražavanje sistema obrazovanja savremenim tokovima pedagoške nauke i drugih naučnih disciplina, s jedne strane, kao i težnjama jugoslovenskog državnog vrha ka stvaranju novog socijalističkog društva, s druge.¹⁷ Čitav taj proces započet je „odlukama Trećeg plenuma CK KPJ”, a nastavio se usvajanjem niza zakonskih akata, zaključno s Opštim zakonom o školstvu (1958).¹⁸ Temeljne promene unutar školskog sistema bile su, kako će se videti u nastavku, od osobitog značaja za delovanje Društva / MOJ-a, imajući u vidu da su obuhvatale i nov način razumevanja uloge „estetskog vaspitanja” u razvoju dece i, u skladu s tim, školskog predmeta posvećenog muzici kao specifičnom istorijskom, društvenom i kulturnom fenomenu. Izuzev uspostavljanja uniformne obavezne osmogodišnje škole kao stuba široko postavljenog opšteg obrazovanja i novog pristupa srednjim školama,¹⁹ u žiži interesovanja partijskih čelnika bila su i druga pitanja, uključujući, pre svega, pitanje o radu na kulturnom prosvetivanju širih slojeva, osobito radnika i seljaka. Mada je ono nagovešteno u nizu programskih, kongresnih i plenumskih dokumenata, detaljnije razmatranje sadržaja i metoda delovanja koji bi doveli do proširenja kulturnih horizonata velikog broja Jugoslovena različitih generacija uglavnom je izostajalo. Nema sumnje da je izgradnja mreže domova kulture, narodnih i radničkih univerziteta i bioskopa, kao i ekspanzija kulturno-umetničkih društava i radijskih predajnika, trebalo da u tom procesu odigra presudnu ulogu. Međutim, ostalo je nejasno koje su to kulturne vrednosti i sadržaji uzeti kao temeljni, a još manje na koji način ih je trebalo približiti onim segmentima populacije koji su bili gotovo bez ikakvih razvijenih kulturnih potreba i navika. I dok se iz „šturih” formulacija u zvaničnim partijskim dokumentima naziralo da postoji želja da se širim slojevima predoče značajna umetnička dostignuća iz različitih epoha i krajeva sveta, pozicija popularne kulture u socijalističkoj svakodnevici tek je u ponekim diskusijama dobijala detaljniju, ali ne uvek sasvim preciznu analizu.

razvojem socijalističke izgradnje Jugoslavije”, u: *VII Kongres Saveza komunista Jugoslavije* (Beograd: Kultura, 1958), 71.

¹⁷ Vera Tomich, *Education in Yugoslavia and the New Reform. The Legal Basis, Organization, Administration, and Program of the Secondary Schools* (U. S. Department of Health, Education, and Welfare, 1963).

¹⁸ Petrović Todosijević, „Socijalizam u školskoj klupi”, 55.

¹⁹ Tomich, *Education in Yugoslavia and the New Reform*; Petrović Todosijević, „Socijalizam u školskoj klupi”.

Jedan od retkih, obuhvatnijih osvrta na tu temu u prvoj polovini 50-ih godina iznet je u diskusiji na III kongresu SK Srbije (april 1954), a proistekao je iz govora vodećeg partijskog ideologa, Edvarda Kardelja.²⁰ Iako uglavnom fokusiran na političku ekonomiju i privredu, Kardelj se u svom istupu veoma minuciozno pozabavio izazovima i mogućim dometima jugoslovenske kulturno-prosvetne politike, stvorivši, ciljano ili ne, teorijsku osnovu za oblikovanje specifično jugoslovenske popularne kulture. Među nekim od njegovih važnih uvida bili su oni da se, na primer, protiv „lošeg ukusa” masa i odabira literature i muzike (neke vrste džez muzike, istorijsko-avanturistički i detektivski romani, stripovi) koje stoje u suprotnosti sa socijalističkim vrednostima ne treba boriti zabranama, da je veoma pogrešno proglasiti sve vrste komercijalne umetnosti nepodobnim, te da je kulturna rasonoda „društvena potreba”, povodom koje se moraju angažovati domaće snage ne bi li se kreirala adekvatna kulturna ponuda i time odgovorilo na „naježu” lakih, prijemčivih, ali i problematičnih sadržaja iz drugih sredina.²¹ Ili, kako je Kardelj istakao:

U vezi s time ponovo bih se vratio na pitanje kulturne rasonode naših ljudi. Tu je zavladao stihija, a s njom zajedno i mnoge štetne tendencije upravo zbog uskogrudog gledanja mnogih komunista na tu oblast života. Ima ljudi koji na primer smatraju da se ruši kulturni nivo ako se trpi džez muzika ili ako se izdaju avanturistički romani. Oni zaboravljaju da je među ljudima koji traže takvu robu to često prvi korak ka kulturi. Meni se čini da je za nas tu osnovno da damo podstreka socijalističkom stvaranju i na tom području. [...] Meni se čini da našim komunistima i borcima za socijalizam veoma slabo pristoji popovska mantija i pridika o tome kako je zabavna literatura prazna i besmislena stvar i kako i zabava treba da bude prožeta ideologijom i politikom. Meni se čini, međutim, da je osnovno da zabava bude zdrava, čovečanski čista, na jednom elementarnom kulturnom nivou, a to mogu da budu i džez muzika i avanturistički roman. Ako budu to, oni će biti za mnoge ljude put ka višoj kulturi a ne srozavanju u nekulturu.²²

Plediranje za razvoj sopstvene, jugoslovenske popularne kulture (književnost, muzika) kao za jedan od načina da se ublaži ili pak neutrališe uticaj inostrane, mahom anglo-američke produkcije, nije predstavljalo novinu ukoliko se imaju u vidu pojedine zemlje Istočnog bloka.²³ Međutim, u Kardeljevoj projekciji otpora

²⁰ „Govor Edvarda Kardelja na Trećem kongresu Saveza komunista Srbije. U oblasti kulture treba da se orijentišemo na konkretnu političku i moralnu sadržinu stvaranja. Negativnim pojavama možemo uspešno da se suprotstavimo jedino borbom za novi socijalistički kvalitet”, *Borba*, 30. april, 1954, 1–3.

²¹ Isto, 1.

²² Isto, 1–2.

²³ Podsticanje sopstvene produkcije u žanrovima koji su uživali popularnost među mladima, kao vid suprotstavljanja „stranim uticajima”, umesto njihovog potiskivanja iz javnog prostora, među

razornim ideološko-političkim pojavama nije bilo mesta za opsežnije promišljanje o tome koja bi bila posebnost takve domaće produkcije, te da li bi se ona razlikovala od „uvezene” samo po mestu nastanka i činjenici da su je kreirali lokalni umetnici. Rasprave na ovu temu postaće učestale tek nakon osnivanja prvih jugoslovenskih festivala zabavne i džez muzike krajem 50-ih i početkom 60-ih godina, a nastaviće se i u potonjim decenijama.

Još jedna važna tema koje se dotakao Edvard Kardelj u svom izlaganju ticala se prosvetnog rada među radničkom klasom na prostoru Jugoslavije; na račun ovog rada Kardelj je izneo niz oštrih kritika. Osim što je verovao da je tom procesu nedostajala jasna orijentacija, te da je neretko bio prepušten lokalnim „sindikalnim i političkim organizacijama”, Kardelju je smetala i dominantna usmerenost radničkih prosvetnih društava na lokalnu folklornu tradiciju, što je, na izvestan način, ograničavalo njihove domete.²⁴ Širenje radničkih vidika, prema njegovom mišljenju, nije bilo zamislivo ukoliko je podrazumevalo „konzervativno zatvaranje isključivo u našu tradiciju”, a kao pozitivan primer naveo je radnička udruženja iz međuratnog perioda, u kojima nije postojala potreba za idealizovanjem sela i seoskog života.²⁵ Izuzev spornog sadržaja koji se nudio pripadnicima radničke klase u sklopu njihovog kulturnog prosvetćivanja, svakako ni „rascepanost” u delanju radničkih organizacija nije bila plodonosna. Izvestan izlaz iz toga nudio je samoupravni model, uz čiju pomoć su se inicijative radničkih udruženja mogle bolje koordinisati i preklapati, a upravo takvom epilogu nadao se i jedan od glavnih kreatora ovog modela.²⁶

Pored svega navedenog, od kraja 40-ih i tokom 50-ih pitanje kulturnog usmeravanja jugoslovenske omladine takođe je okupiralo pažnju partijskog vođstva, a o tome je debatovano na raznim partijskim sastancima. Na VII kongresu SKJ (april 1958), na primer, opširno je i iz više uglova posmatrana uloga mladih Jugoslovena u socijalističkoj transformaciji društva, način njihovog uključivanja u taj proces, kao i vođenje omladinske politike i mogućnost sudelovanja partijskih članova u radu mnogobrojnih organizacija, društava i udruženja okrenutih ovom delu populacije. Pored ostalog, konstatovano je da mladi ljudi ne treba da budu

prvima je počela da primenjuje Poljska početkom 50-ih godina. Tamošnji savez kompozitora se 1954. godine založio za kreiranje autentično poljskog džez stvaralaštva, a ubrzo su 1956. i 1958. godine osnovani i prvi džez festivali u Sopotu (blizu Gdanjska) i Varšavi (Jazz Jamboree). Videti detaljnije u: Rüdiger Ritter, “Between Propaganda and Public Diplomacy. Jazz in the Cold War”, u: *Popular Music and Public Diplomacy. Transnational and Transdisciplinary Perspectives*, ur. Mario Dunkel, Sinna A. Nietzsche (Transcript, 2018), 100–101. Videti i: Maša Kolanović, *Udarnik! Buntovnik? Potrošač...Popularna kultura i hrvatski roman od socijalizma do tranzicije* (Zagreb, 2011).

²⁴ „Govor Edvarda Kardelja na Trećem kongresu Saveza komunista Srbije”, 2.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

prepušteni sami sebi i da oblikovanje njihove svesti i delanja ipak treba da bude kontrolisano i potpomognuto u okviru škole, ali i van nje, i to vaspitavanjem „u socijalističkom duhu”.²⁷ S tim u vezi, ponovno oživljavanje omladinskih radnih akcija i podsticanje angažovanja mladih u „raznovrsnom kulturnom, sportskom i zabavnom životu” posebno su apostrofirani.²⁸ Osim toga, naglašena je i potreba da se usmerava delovanje omladinskih organizacija koje se bave kulturnim, fizičkim i tehničkim vaspitanjem više od 1 750 000 svojih članova i članica, i to putem aktiviranja predstavnika Saveza komunista i Narodne omladine Jugoslavije (NOJ) u okviru pomenutih organizacija.²⁹ Gotovo identična zapažanja o jugoslovenskoj omladini, njenom odgovarajućem tretmanu u socijalističkom društvu, kao i o ključnim zadacima, bila su uključena u Program SKJ, uz važnu dopunu: naime, pored toga što su SKJ i NOJ označeni kao glavni nosioci „svestrane afirmacije omladine” u svim oblastima društvenog života, nisu zapostavljene ni brojne fiskulturne, naučno-tehničke, kulturno-prosvetne, ferijalne, izviđačke i druge „društvene organizacije”, jer je njihov doprinos u formiranju „socijalističke ličnosti” dece i omladine ocenjen kao izuzetno vredan.³⁰

Atmosfera koja je stvorena početkom 50-ih godina zahvaljujući namerama partijskih čelnika da u prvi plan stave rešavanje krupnih problema u kulturno-prosvetnoj oblasti – poput unapređenja školstva, popularne umetničke produkcije i davanja podstreka širem društvenom angažovanju mladih – verovatno je inspirisala deo učesnika u kulturnom polju da se i sami, na različite načine, u većoj meri uključe u proces izmene jugoslovenske svakodnevice. Na to je upućivao talas novih strukovnih muzičkih udruženja koja su osnovana upravo u tom razdoblju, uključujući saveze kompozitora, muzičkih umetnika, orkestarskih muzičara, džez muzičara, muzičkih pedagoga itd.³¹ Njima se priključilo i Društvo (1954), u početku ograničeno mahom na područje Beograda i Zagreba, a od 1959, nakon pretvaranja u „nacionalnu” organizaciju pod imenom Koordinacioni odbor Muzičke omladine Jugoslavije (KO MOJ), aktivno na prostoru čitave zemlje.³² Imajući u vidu činjenicu da je među inicijatorima i osnivačima Društva, kasnije i prvim funkcionerima (KO) MOJ-a, bilo mnogo profesionalnih muzičara i muzičkih stručnjaka iz kulturnih institucija, medija, te muzičkih škola i akademija, te da je deo njih učestvovao i u radu republičkih i saveznih udruženja muzičkih

²⁷ Josip Broz Tito, „Zadaci Saveza komunista u vezi sa međunarodnom situacijom i unutrašnjim razvojem socijalističke izgradnje Jugoslavije”, 71.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto, 75.

³⁰ *Program Saveza komunista Jugoslavije*, 243, 245.

³¹ Videti opširnije o tome u poglavlju 3 ovog zbornika.

³² O počecima rada ove organizacije videti detaljnije u poglavlju 1 ovog zbornika, kao i u Prilogu zbornika.

pedagoga i muzičkih umetnika,³³ nema sumnje da je njihov uvid u brojne segmente kulturno-prosvetnog delovanja od lokalnog do federalnog nivoa bio iskustveno dobro „potkovan”. Upoznati s prilikama i „neprilikama” u kulturnom životu zemlje, s reformskim težnjama i koracima nosilaca vlasti, ali i s brojnim problemima, osnivači i aktivisti Društva / MOJ-a su imali sasvim solidno polazište za rad na sopstvenoj misiji – estetskom vaspitanju dece i omladine. Zapravo, to neposredno „insajdersko” iskustvo omogućilo je da se u kulturnoj, prosvetnoj i omladinskoj politici zemlje uoče praznine i da se prilikom osmišljavanja strategija delovanja organizacije energija i naponi usmere tamo gde je to bilo zaista potrebno i gde nije bilo zakonodavnih i administrativnih prepreka. Čini se da je produkt takve vrste uvida bilo i opredeljenje za preuzimanje onih modela rada s decom i omladinom koji su stvoreni u zapadnoevropskim zemljama i njihovim organizacijama MO jer je i u ovim zemljama, kao i u Jugoslaviji, za jedan od izvora problema u kulturnom polju proglašena škola, tj. njen neadekvatan pristup estetskom i muzičkom vaspitanju.³⁴ Osim školske dece, ciljnu grupu Društva / MOJ-a činili su i mladi radnici, seljaci i studenti, premda je od osnivanja ove organizacije rad s tim kategorijama bio donekle skrajnut.

U nereformisanom, ali i u izmenjenom školskom sistemu, vođstvo Društva, kasnije MOJ-a, imalo je mnogo prostora da razvija svoje aktivnosti, kao i da se susretne s raznim problemima. Slabosti jugoslovenskih osnovnih i srednjih škola, a ujedno i novog školskog programa i njegovog segmenta posvećenog muzici, bile su predmet rasprava na različitim skupovima unutar organizacije, a raspravljalo se i o rezultatima postignutim u razvijanju umetničkog i muzičkog ukusa među školskom decom. Aktivisti i čelnici MOJ-a neretko su komentarisali i stanje u jugoslovenskim gimnazijama, stručnim školama, te školama za kvalifikovane radnike (škole učenika u privredi) budući da su učenicima ovih škola takođe pokušavali da ponude adekvatan program i da s njima kontinuirano održavaju kontakt. Utisci stečeni u neposrednom dodiru sa srednjoškolcima i njihovim nastavnicima služili su pretežno kao izvor kritike nastavnih planova i programa koji su predviđeni za ovaj nivo obrazovanja, a bili su i podsticaj za skretanje pažnje na brojne slabosti u nastavi umetničkih predmeta. To je posebno bilo karakteristično za period 70-ih godina, tj. nakon što je stupila na snagu nova reforma u sistemu obrazovanja i vaspitanja u vidu takozvanog „usmerenog obrazovanja”,

³³ Isto. Konkretno, poznato je da su među inicijatorima pokretanja Društva u Zagrebu bili i istaknuti članovi Udruženja pedagoga Hrvatske, Truda Rajh (Reich) i Ivan Gorenšek, potom istaknuti kompozitori i muzički pisci (Branimir Sakač, Nenad Turkalj, Vlado Seljan, Andrija Tomašek, Ivo Brkanović, Slavko Zlatić itd.), dok su se beogradskoj organizaciji tokom 50-ih godina priključili Dušan Trbojević, član Udruženja muzičkih umetnika Srbije, kao i profesori Muzičke akademije u Beogradu: Dragoslav Dević, Dušan Skovran, Nikola Hercigonja i mnogi drugi.

³⁴ O tome je opsežnije diskutovano u poglavlju 1 ovog zbornika, a deo podataka izložen je i u Prilogu zbornika.

koja je obuhvatila sve nivoe školovanja, uključujući i predškolsko; ova reforma se, međutim, najizrazitije reflektovala na funkcionisanje srednjih škola. Iz ugla članova i funkcionera MOJ-a „usmereno obrazovanje” izazivalo je zabrinutost kada je reč o potencijalima koje je pružalo za širenje saznanja mladih o umetnosti i muzici. Kako se pak paralelno s primenom ovog modela obrazovanja u praksi MOJ sve više udaljavao od osnovnih i srednjih škola, bilo je mnogo razloga za strepnju kada je reč o ostvarivanju ciljeva postavljenih tokom 50-ih i 60-ih godina, te o dostizanju rezultata iz tog razdoblja.

U periodu od 1954. do raspada SFR Jugoslavije koji je počeo 1991. godine Društvo / MOJ je kroz razvijanje brojnih programa unutar škola ili drugih institucija namenjenih učenicima – ali i kroz refleksije svojih članova, aktivista i funkcionera koje su proistekle iz direktnog dodira sa sistemom obrazovanja i vaspitanja na osnovnom i srednjem nivou, a kasnije i iz dodira s predškolskim vaspitanjem – omogućilo uvid u nedostatke u ovim oblastima i, ujedno, ponudilo rešenja za njihovo otklanjanje. Na putu ka uvođenju dece i mladih u svet umetnosti i kreiranju odgovarajućih estetskih dispozicija, ova organizacija je od svog osnivanja nailazila na različite prepreke koje su bile posledica segmentiranosti sistema obrazovanja i vaspitanja, zatim nepovezanosti sektora kulture, prosvete i rada s decom i omladinom, te neusaglašenosti reformskih procesa na raznim nivoima. Uprkos velikoj posvećenosti školskoj deci i omladini i iznalaženju brojnih originalnih vidova približavanja muzike i umetnosti ovoj kategoriji mladih, organizacije MO u FNR / SFR Jugoslaviji su posle gotovo dve decenije veoma uspešnog delovanja, od početka 60-ih do početka 80-ih, počele polako da posustaju pred „naletom” raznih sociokulturnih i sociopolitičkih tendencija u jugoslovenskom društvu. Na primeru najznačajnijih i najuticajnijih aktivnosti koje je sprovodio MOJ, a koje su bile vezane za škole i učenike, može se s dosta preciznosti pratiti „rastakanje” jugoslovenskog socijalizma (pa i čitave države), te izrazito opadanje entuzijazma za njegovo održanje i „odozgo” i „odozdo”. Takva atmosfera „prelila” se i u redove MOJ-a, osobito tokom 80-ih godina, što se ogledalo u zamiranjima pojedinih prepoznatljivih akcija, ali i gubljenju volje za pokretanjem novih.

3. MOJ kao važan činilac u reformisanom osnovnom i srednjem obrazovanju i izvođenju muzičke nastave

U periodu kada su organizacije Društva počele aktivno da sudeluju u kulturnom životu Zagreba, Beograda, ali i drugih gradova na teritoriji NR Hrvatske i Srbije (1954–1955),³⁵ proces reforme jugoslovenskog obrazovanog sistema ušao je u svoje završne faze. S pojedinim rešenjima u pogledu organizacije i sadržaja nastave muzike u osnovnim i srednjim školama stručna javnost, pre svega muzički

³⁵ O tome je bilo više reči u poglavlju 1 ovog zbornika, kao i u Prilogu zbornika.

pedagozi, jeste bila upoznata i pre nego što je obelodanjen i zvanično usvojen Opšti zakon o školstvu (1958). Apostrofiranje značaja upoznavanja učenika s kulturnim i umetničkim postignućima čovečanstva iz različitih epoha, stvaranje svesti o kreativnim potencijalima ljudskog uma, te podsticanje svestranog oblikovanja ličnosti³⁶ podrazumevalo je otvaranje prostora za osnaživanje umetničkog senzibiliteta učenika, njihovog ukusa za različite umetničke discipline,³⁷ što je, kako se često isticalo, nedostajalo u posleratnim osnovnim školama.³⁸ Imajući u vidu neujednačenost u pogledu trajanja i koncepcije školskog obrazovanja u različitim krajevima zemlje, te način na koji su bili osmišljeni predmeti „Pevanje” i „Crtanje”, u kojima je akcenat bio na savladavanju praktičnih zadataka, dok je detaljnije upoznavanje s istorijskim, stilskim, žanrovskim, estetskim i poetičkim dimenzijama razvoja muzike i vizuelnih umetnosti izostajalo,³⁹ značajni iskoraci koji su najavljivani u nastavnim planovima i programima u javnosti su pozdravljeni i hvaljeni, a tumačili su se kao pokazatelji važnosti koju kreatori obrazovne politike pridaju muzičkom obrazovanju kao delu obuhvatnog „estetskog obrazovanja” dece i omladine, te kao delu buduće afirmacije i prihvatanja muzičke umetnosti u jugoslovenskom društvu.⁴⁰ Znatno povećan broj časova u okviru novoimenovanog predmeta „Muzičko vaspitanje”,⁴¹ namenjenog sticanju širih

³⁶ Tomich, *Education in Yugoslavia and the New Reform*, 109 (član 4. Opšteg zakona o školstvu).

³⁷ Up. *Nastavni plan i program za osnovnu školu u Socijalističkoj republici Srbiji*, četvrto izdanje (Beograd: Zavod za osnovno obrazovanje i obrazovanje nastavnika, 1964), 9.

³⁸ Marijan Zuber, „Zašto ‘muzički odgoj’?”, *Savremeni akordi* 4–5 (1955): 74–76; Sava Vukosavljev, „Mesto i uloga muzičkog vaspitanja u osmogodišnjim školama”, *Savremeni akordi* 2–3 (1957): 61–63.

³⁹ Kada je reč o predmetu „Pevanje”, nastavni plan i program više puta je menjan od 1945. do 1959. godine. Pre uvođenja temeljnijih izmena u nastavu muzike usled školske reforme, fokus ove nastave bio je prvenstveno na savladavanju osnova muzičke pismenosti, elemenata muzičke teorije, razvijanju sluha i vokalne tehnike, kao i kolektivnom muziciranju učenika (horsko pevanje). Videti, na primer: *Novi nastavni plan i program za osnovne škole sa metodskim uputstvima za obradu pojedinih nastavnih predmeta* (Beograd: Prosveta, 1945); *Nastavni plan i program za osnovne škole* (Cetinje: IP „Narodna knjiga”, 1948); *Nastavni plan i program za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazije, osnovne škole i produžne tečajeve* (Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne republike Hrvatske, 1950). Ipak, treba napomenuti da je u nekim jugoslovenskim republikama poput NR Hrvatske plan i program značajno preoblikovan i obogaćen znatno ranije, već 1951, i to na inicijativu stručnjaka, muzičkih pedagoga. Rezultat toga bio je da je u nastavu uvedeno slušanje muzike, upoznavanje s pojmovima iz muzičke kulture, stvaralački rad učenika i sl. O tome, kao i o udžbenicima, stručnim udruženjima muzičkih pedagoga i praksi izvođenja nastave muzike u osnovnim školama u NR / SR Hrvatskoj u prve dve decenije nakon Drugog svetskog rata videti u: Lada Duraković, *Glazba kao odgojno sredstvo u formiranju ‘socijalističkog’ čovjeka: nastava glazbe u osnovnim školama u Hrvatskoj (1946– 1965)* (Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2019), 44.

⁴⁰ Dragoslav Purić, „Reforma nastave muzike u osnovnoj školi”, *Savremeni akordi* vanredni broj (1961): 55.

⁴¹ U proseku se broj časova u osmogodišnjoj školi pre reforme kretao do osam na nivou svih razreda, da bi nakon toga varirao od deset do četrnaest u zavisnosti od toga o kojoj je jugoslovenskoj republici bila reč.

znanja o muzici – počev od savladavanja osnova muzičke pismenosti, muzičke teorije, oblika i istorije muzike do praktičnog vokalnog i instrumentalnog individualnog i kolektivnog muziciranja, uz insistiranje na upoznavanju učenika s lokalnim muzičkim institucijama, kulturno-umetničkim društvima, muzičkim organizacijama i udruženjima, kao i na slušanju muzike uživo ili putem gramofonskih ploča i radija⁴² – davao je nadu da će neki od ključnih ciljeva tog predmeta, koji su projektovani u „Osnovama nastavnog plana i programa osnovne škole” (1959) i u njegovim varijantama kreiranim u jugoslovenskim republikama, biti naposljetku i realizovani. Neki od ovih ciljeva tiču se namere da predmet „Muzičko vaspitanje” kod svršenih osnovaca „razvije smisao i ljubav prema značajnim muzičkim ostvarenjima, kako bi [...] [kasnije] mogli da prate muzički život svoje sredine i da u njemu aktivno učestvuju”,⁴³ te da im „pruži osnovno muzičko obrazovanje, djeluje na formiranje ukusa, razvija ljubav prema muzici”.⁴⁴

Ipak, na ambicioznu postavku nastave muzike u reformisanoj osnovnoj školi senku su bacale izvesne pojave u vezi s ovom nastavom u jugoslovenskom školstvu, a o njima su dosta diskutovali muzički pedagozi i pre nego što je stupio na snagu nov plan i program. Tu se, između ostalog, misli na istraživanje koje je obuhvatilo podatke iz gotovo svih vrsta škola (osim srednjih stručnih škola i škola učenika u privredi) na teritoriji NR Hrvatske, mahom u 1956. godini.⁴⁵ Ono je iznelo na videlo alarmantno stanje u školskom sistemu, od najnižeg do najvišeg nivoa, u pogledu nastavnog kadra koji je angažovan za oblast muzike.⁴⁶ Osim izrazito malog broja kvalifikovanih nastavnika, sposobnih da učenicima predoče muzičke fenomene iz različitih uglova, pokazalo se da ne postoje odgovarajući kapaciteti za formiranje stručnog kadra za osnovne i srednje škole čak ni u razvijenijim jugoslovenskim republikama, kao i da obrazovni profili u muzičkim školama, zbog izostanka adekvatnog pedagoškog i, šireg, opšteobrazovnog znanja, ne odgovaraju potrebama osavremenjene i izmenjene nastave muzike.⁴⁷

⁴² Dušan Plavša, Borivoje Popović i Dragoljub Erić, *Muzika u školi. I deo. Metodski priručnik za nastavnike muzičkog vaspitanja u osnovnoj školi od I do V razreda* (Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne republike Srbije, 1961); Dušan Plavša, Borivoje Popović i Margita Debeljak, *Muzika u školi. II deo. Metodski priručnik za nastavnike muzičkog vaspitanja u osnovnoj školi od VI do VIII razreda* (Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne republike Srbije, 1962).

⁴³ *Nastavni plan i program za osnovnu školu u Socijalističkoj republici Srbiji*, 391. Up. i *Odgojno-obrazovna struktura. Osnovna škola* (Zagreb: Savjet za prosvjetu NRH, 1960), 184.

⁴⁴ *Nastavni plan i program za osnovnu školu u Socijalističkoj republici Bosni i Hercegovini* (Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1964), 261. Up. i *Odgojno-obrazovna struktura. Osnovna škola*, 184.

⁴⁵ Branko Rakijaš, „Problemi muzičkog odgoja u NRH”, *Muzika i škola* 1–2 (1958): 2–6.

⁴⁶ Prema podacima koje je izneo Rakijaš, od 1.715 opšteobrazovnih škola i gimnazija na teritoriji NR Hrvatske svega 127 je imalo kvalifikovane stručne učitelje, nastavnike i profesore, dok je u 676 njih radio nekvalifikovan kadar. U 912 škola i gimnazija uopšte nije bilo nastave muzike. Videti: Rakijaš, „Problemi muzičkog odgoja”, 6.

⁴⁷ Isto, 3–4.

Kasniji uvidi, načinjeni nakon primene novog nastavnog plana i programa, nisu pružali optimističniju sliku niti su donosili naznake da će se generalno silazna putanja u pogledu kvaliteta i stručnosti nastavnika muzike u dogledno vreme zaustaviti ili da će pak promeniti smer.⁴⁸ S obzirom na to da je u izvođenju nastave iz predmeta „Muzičko vaspitanje” u osnovnim školama figura nastavnika muzike bila zamišljena kao izuzetno odgovorna i zahtevna, te da se od nastavnika očekivala ne samo raznolikost veština kada je reč o približavanju muzike učenicima već i preuzimanje uloge inicijatora i nosioca muzičkog života u manjim sredinama,⁴⁹ sasvim je jasno zbog čega je stručna muzička javnost još od kraja 50-ih godina skretala pažnju na oskudicu odgovarajućeg kadra i ukazivala na neophodnost da se kroz sistem muzičkog školstva, te učiteljskih škola i pedagoških akademija, taj problem što hitnije reši.⁵⁰ Drugi problem, ne manje važan, predstavljala je ogromna disproporcija između većih gradskih centara, s jedne, i gradova i sela u provinciji, s druge strane, u pogledu (ne)uređenosti školskih zgrada, kao i (ne)postojanja zasebnih kabineta za muzičko – koji su predviđeni reformom – te pomoćnih nastavnih sredstava: gramofona, gramofonskih ploča, klavira, dečjih instrumenata itd.⁵¹ Kada se ima u vidu činjenica da su manja mesta u unutrašnjosti, pored nedostatka materijalnih sredstava za opremanje škola, uglavnom oskudevala u kvalifikovanim nastavnicima, onda je jasno da su uslovi za odvijanje muzičke nastave i za realizovanje ciljeva novog plana i programa značajno varirali u zavisnosti od područja u kojem se nastava održavala

⁴⁸ U anketi koju su sproveli saradnici časopisa *Pro musica* s čelnicima 120 osnovnih i srednjih škola koje su raspisale konkurs za nastavnika muzike 1973. godine došlo se do sledećih saznanja: gotovo 54% škola nije popunilo radno mesto jer se niko nije javio, u ostalim školama radna mesta s kvalifikovanim kadrom bila su zastupljena s 31%, dok je u 15% škola bilo nastavnika sa srednjom stručnom spremom (završena srednja muzička škola). Osim toga, primetna je bila „zapostavljenost muzičke nastave, prvenstveno u osnovnim školama u seoskim naseljima i manjim mestima, kao i u mnogim srednjim stručnim školama i školskim centrima za KV radnike”. „Muzika i škola. Muzičko vaspitanje i konkursi”, *Pro musica* 65 (1973): 24. Up. i Duraković, *Glazba kao odgojno sredstvo u formiranju 'socijalističkog' čovjeka*, 105.

⁴⁹ Videti: Dušan Plavša, „Nastava muzike van škole”, u: Dušan Plavša, Borivoje Popović i Margita Debeljak, *Muzika u školi. II deo. Metodski priručnik za nastavnike muzičkog vaspitanja u osnovnoj školi od VI do VIII razreda* (Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne republike Srbije, 1962), 209–218; Joža Požgaj, „Metodika nastave muzičkog odgoja”, u: *Metodika elementarne nastave*, urednik Pero Šimleša (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1959), 220–224.

⁵⁰ „Tok osnivačkog kongresa muzičkih pedagoga Jugoslavije – prema stenografskim zapisima”, *Muzika i škola* 1 (1958): 35–74. Videti i: Duraković, *Glazba kao odgojno sredstvo u formiranju 'socijalističkog' čovjeka*, 31–42.

⁵¹ Na tu anomaliju je povremeno skretana pažnja na stranicama časopisa *Pro musica* u okviru diskusija i izveštaja o stanju muzičke nastave u školama. U jednom od kratkih osvrtu, na primer, istaknuto je sledeće: „poznato je da su mnoge škole, posebno osnovne u manjim mestima i selima neopremljene za nastavu muzičkog vaspitanja, da u velikom broju škola ove nastave i nema, već je zamenjena drugim predmetima, a da znatan broj škola nema stručnog nastavnika za muzičko vaspitanje”. Videti: „Muzika i škola. Nastava muzičkog vaspitanja i konkursi”, *Pro musica* 63 (1972): 15.

u okviru pojedinačne republike (glavni republički centri / manji gradovi i sela), te u zavisnosti od (ne)razvijenosti samih republika, što znači da ti uslovi u većini slučajeva nisu bili u skladu s dosta ambicioznom zamisli o predmetu „Muzičko vaspitanje”. Te dve „neuralgične tačke” jugoslovenskog osnovnog školstva, tj. nastave muzike, redovno će biti predmet rasprava muzičkih stručnjaka različitih profila gotovo do raspada Jugoslavije, a njihov odraz na kvalitet znanja i proces oblikovanja muzičkog ukusa dece i omladine povremeno će biti komentarisano na različitim forumima unutar MOJ-a.⁵²

Nekoliko godina pre nego što je reformisana osnovna škola otpočela s radom, a s njom se počela odvijati i izmenjena nastava muzike, aktivisti i funkcioneri Društva su, vođeni primerom organizacija MO širom Evrope, ali i uverenjem da je okretanje školskoj populaciji izuzetno korisno za ekspanziju muzičkog života u zemlji, započeli saradnju s brojnim osnovnim i srednjim školama, isprva samo na teritoriji grada Zagreba i Beograda, a zatim i šire.⁵³ Spona sa školom i školskim sistemom koja je od osnivanja Društva pažljivo građena i učvršćivana zauzimala je prioritetnu poziciju u delovanju ove organizacije i potonjeg MOJ-a, a s vremenom će postati i jedno od njenih glavnih obeležja i pokazatelja njene uspešnosti. Da je u ostvarenju misije Društva / MOJ-a bitnu ulogu trebalo da odigraju školska infrastruktura, njen nastavni kadar i sami učenici, bilo je posve jasno još krajem 50-ih godina. Na to su otvoreno, na osnovu četiri godine rada, ukazivali čelnici zagrebačke organizacije.⁵⁴ Naime, uz napomenu kako su veliki doprinos akcijama Društva / MO u 1957. i 1958. godini dale brojne zagrebačke osnovne škole (u Klaićevoj, Krajiškoj, Mesićevoj, Kušlanovoj, Kaptolskoj, Ante Kovačića III, Križanićevoj, Anke Butorac, Kustošija i dr.), konstatovano je da „ulogu nastavnika muzika i značenje suradnje ovih s DPM [Društvom prijatelja muzike] i sa MO ne možemo dosta istaknuti. Nastavnici su one ličnosti, koje treba privući na najužu suradnju, i preko kojih treba utjecati na muzičko uzdizanje pionira i omladine, i na povezivanje omladine u radu oko ciljeva, kojima streme i MO i DPM.”⁵⁵ U skladu s tim, postojala je namera da se u narednom periodu „pojača suradnja s muzičkim pedagogima stručnih i općeobrazovnih škola, a na korist pionira i omladine, na kojima počiva buduća muzička kultura naših širokih masa”.⁵⁶ Razni pozitivni koraci načinjeni u tom pravcu rezultira-

⁵² Videti o tome u narednom potpoglavlju.

⁵³ Milutin Radenković, „Godina dana Društva prijatelja muzike”, *Zvuk* 1 (1955): 29; Nenad Turkalj, „Unatrag trideset godišta. Sjećanja jednog aktiviste”, u: *Muzička omladina 1954–1984* (Zagreb: MO Zagreba i Hrvatske, 1984), 21.

⁵⁴ Truda Reich, „O radu Društva prijatelja muzike i Muzičke omladine Hrvatske. Prema izvještajima i diskusijama s Glavne godišnje skupštine, održane 19. juna 1958. u Zagrebu”, *Muzika i škola* 4–5 (1958): 111–114.

⁵⁵ Isto, 113.

⁵⁶ Isto.

li su sve brojnijim aktivnostima MO u školama u Zagrebu i Beogradu, te sve raznovrsnijim formatima i programima ponuđenim učenicima mlađeg i starijeg doba. Primera radi, sezona 1960/1961. organizacije MO Beograda bila je „najplodnija od osnivanja”, s 128 koncerata, organizovanih u školama i domovima kulture,⁵⁷ dok je u okviru MO Zagreba priređeno ukupno 210 koncerata – 86 uz sudelovanje umetnika i 124 putem gramofonskih ploča.⁵⁸

Obe MO su rad sa školskom decom i omladinom (osnovne škole, srednje stručne škole i gimnazije) usmerile u dva, ispostaviće se, ključna pravca – jedan je obuhvatao upoznavanje dece i omladine s vodećim institucijama elitne kulture stacioniranim u glavnim republičkim i pokrajinskim centrima i, zajedno s tim, s najznačajnijim ostvarenjima muzičke, operne, baletske i dramske umetnosti iz različitih epoha, i to kroz organizovanje grupnih poseta ili pretplatne cikluse, dok se drugi zasnivao na, mahom, koncertnim, ali i drugim aktivnostima u okviru osnovnih i srednjih škola, kao i u đačkim domovima i narodnim i radničkim univerzitetima. U Zagrebu je početkom 60-ih godina postojalo šest pretplatnih ciklusa u koje su bili uključeni Hrvatsko narodno kazalište, Zagrebačka filharmonija, orkestar Radio-televizije Zagreb, kao i Zagrebački solisti,⁵⁹ dok su u školama organizovani sastanci ljubitelja muzike, na kojima su nastupale ekipe muzičara u organizaciji lokalne MO, a ukoliko bi živa izvođenja izostala „gramofonska igla reproducirala bi [...] željeni program”.⁶⁰ Beogradski đaci su do 1960. uglavnom odlazili na koncerte i predstave izvan pretplatnih ciklusa, a aktivnosti u školama bile su brojne i redovno su se odvijale.⁶¹ Iako je bilo problema oko termina za održavanje koncerata u školama, te oko njihovog usklađivanja s obavezama đaka, ipak su članovi ekipa-izvođača MO uspevali da „ulaze u škole u svako slobodno vreme, pa bilo kako ono nepogodno, jer je to jedini mogući način širenja muzike među omladinom”.⁶² Osim „živih koncerata”, učenicima beogradskih škola omogućeno je da slušaju i koncerte s gramofonskih ploča uz propratna objašnjenja i komentare.⁶³

Već u ovom periodu aktivisti i funkcioneri MO trudili su se da brižljivo osmislile program nastupa uživo u školama, kao i teme za koncerte s ploča, kako bi

⁵⁷ J. Đ., „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Muzička omladina Beograda u sezoni 1961/62”, *Zvuk* 54 (1962): 618.

⁵⁸ B. L., „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Muzička omladina Hrvatske”, *Zvuk* 54 (1962): 620.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Branka Lalić, „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Najmlađi ljubitelji muzike”, *Zvuk* 35–36 (1960): 312.

⁶¹ „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Iz rada Muzičke omladine Beograda”, *Zvuk* 37–38 (1960): 420–421.

⁶² R. P. „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Muzička omladina Beograda i Srbije u protekloj sezoni”, *Zvuk* 60 (1963): 744.

⁶³ Isto.

privukli pažnju dece različitog uzrasta i ostavili na njih što bolji utisak. U slučaju beogradske organizacije, nekoliko tematski oblikovanih „ekipnih” koncerata se posebno izdvojilo, a zajedničko im je bilo oslanjanje na solističke instrumente (klavir, violina, truba, harmonika i dr.), pevanje i recitovanje poezije.⁶⁴ Zagrebačke kolege su pak poseban akcenat stavljale na živopisan sadržaj koncertnog repertoara i na različite primere programske muzike, a jedan od takvih programa, naime – program pod nazivom „Životinje u muzici”, s delima Šumana (Schumann), Šuberta (Schubert), Musorgskog (Мусоргский), Rimskog-Korsakova (Римский-Корсаков), Lisinskog, Sen Sansa (Saint-Säens) i Bruna Bjelinskog, vrlo je pozitivno prihvaćen među mlađim osnovcima.⁶⁵ Koncerti s ploča su, sudeći prema dostupnim izvorima, pažljivo tematski oblikovani, a pored predstavljanja opusa nekih od najznačajnijih kompozitora iz perioda klasicizma i romantizma, predstavljene su i ličnosti i pojave iz sveta džez muzike.⁶⁶ Pretplatni ciklusi takođe su „krojeni” u skladu s uzrastom i interesovanjima slušalaca, pri čemu se težilo da se obuhvate različiti vokalno-instrumentalni i instrumentalni žanrovi umetničke muzike i što više etabliranih profesionalnih i amaterskih izvođačkih ansambala.⁶⁷ Jednom rečju, i pre svog I kongresa (1964) i obeležavanja 10-godišnjice delovanja, republičke i gradske organizacije koje su činile deo (KO) MOJ-a imale su vrlo jasno postavljene formalno-sadržajne okvire i definisane ciljeve kada je reč o aktivnostima namenjenim školskoj deci i omladini unutar i izvan škola. To je, osim bogato osmišljenim programom za sezonu uoči jubileja, potvrđeno i programskim dokumentom „Šta je Muzička omladina?” (1963/64).⁶⁸

⁶⁴ Veoma popularan u tom periodu bio je „Muzički program za mlade”, koji je obuhvatao razne interpretatore: pevače (Mirjana Čavić, Dušan Janković, Jovan Šuica), trubača (Bora Živojinović), harmonikaša (Nenad Mićović) i recitatorku (Ružica Sokić, dramska umetnica) uz „živ i temperamentan, ako je potrebno i glumački sugestivan komentar Jovana Šuice”, dok su se na repertoaru nalazile kompozicije Mocarta (Mozart), Šumana (Schumann), Marka Tajčevića, Milovana Miće Danojlića, kao i zabavne dečje pesme s takmičenja „Deca pevaju”. Videti: R. P., „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Muzička omladina Beograda i Srbije u protekloj sezoni”, 745; Arhiv Jugoslavije (AJ), Fond Muzičke omladine Jugoslavije (476), registratura 3 (R3), „Šta je Muzička omladina?” (1963/1964), 4–5.

⁶⁵ Zanimljivi utisci o izvođenju ovog programa u jednoj zagrebačkoj osnovnoj školi na periferiji zabeleženi su na stranicama časopisa *Zvuk*. Dok se napolju „oko škole, zgušnjavala neprijatna magla, za male [dečje glave] u dvorani razvedrilo se nebo: za njih je sa livade veselo poletila ševa, odnekud je doletio bumbar, u nekom su se dvorištu izlegli pilići, a niz potom je zamišljeno plovio labud [...]. Sve ove i još neke druge zgone pričala je malim slušaocima muzika, a oni su se divno zabavljali, pljeskali su, prepoznavali životinje preobučene u životinjsko ruho, smijali se njihovim doživljajima i zanosili se njihovim sudbinama”. Prema: Branka Lalić, „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Najmlađi ljubitelji muzike”, 313.

⁶⁶ R. P. „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Muzička omladina Beograda i Srbije u protekloj sezoni”, 744.

⁶⁷ Isto, 746.

⁶⁸ AJ, 476, R3.

Iako se iz sačuvanih izveštaja i pregleda rada organizacija MO iz različitih krajeva Jugoslavije od kraja 50-ih godina do polovine 60-ih ne može naići na mnogo podataka o tome kako su učenici i njihovi nastavnici reagovali na programe i pretplatne cikluse, tj. da li su bili zadovoljni odabirom tema, izvođača, voditelja programa (konferansijea) i sl., ono što je svakako nesporno jeste činjenica da je, zahvaljujući akcijama MO u osnovnim i srednjim školama, prvenstveno u Zagrebu i Beogradu, veliki broj đaka bio u prilici da u toku školske godine sluša izvođenja uživo ili izvođenja zabeležena na gramofonskim pločama, i to više puta mesečno, u poznatom ambijentu ili u salama vodećih kulturnih i umetničkih institucija. Od početka 60-ih, osobito u sezoni 1963/64, njima će se priključiti niz gradova iz provincije s područja SR Hrvatske, Srbije, te Bosne i Hercegovine – za ove gradove je bilo predviđeno nekoliko koncerata godišnje, a ovi koncerti su bili rezultat gostovanja izvođačkih ekipa iz republičkih prestonica.⁶⁹ Taj skroman plan aktivnosti u provinciji u tom je razdoblju znatno obogaćen uvođenjem organizovanih odlazaka učenika iz malih mesta, nekoliko puta godišnje, na predstave i koncerte u glavne gradove kroz akciju „Vozom / autobusom u operu / pozorište / muzej”.⁷⁰ Organizacije MO su uz pomoć abonentskih ciklusa i školskih koncerata omogućile desetinama hiljada dece i omladine da na godišnjem nivou ostvaruju kontinuiran dodir sa svetom umetničke muzike, ali i dramske i baletske umetnosti, poezije i književnosti, što je trebalo da posluži razvijanju njihovih estetskih dispozicija, kao i širenju saznanja o muzici i umetnosti iz prošlosti i sadašnjosti. Imajući u vidu sadržaj nastavnog plana i programa predmeta „Muzičko vaspitanje”, uvedenog početkom 60-ih u većinu osnovnih škola u Jugoslaviji, posebno onih njegovih delova koji su podsticali upoznavanje učenika s muzičkim institucijama, muzičkom profesijom i lokalnim sociokulturnim okruženjem, kao i onih koji su se ticali neposrednog dodira učenika s muzičkom praksom (slušanje muzičkih dela i izvođenja; individualno i grupno muziciranje) i, istovremeno, sputavali „zatvaranje nastavnika među zidove školskih prostorija”, „izolaciju škole od sredine u kojoj deluje”,⁷¹ evidentno je da su organizacije MO u sredinama u kojima su bile aktivne imale važnu ulogu u unapređenju muzičkog obrazovanja i kreiranju muzičkog ukusa školske dece. Isto važi i za srednje stručne škole, gimnazije i škole učenika u privredi. Štaviše, u mnogim mestima „rad [MO] na muzičkom vaspitanju [...] rešavao je probleme nastave muzičkog vaspitanja po opšteobrazovnim školama”, a ujedno je donosio i „izvesno osveženje [...] u odvijanju muzičko-koncertnog života”.⁷²

⁶⁹ Isto („Muzička omladina izvan republičkih centara”), 8–10.

⁷⁰ O tome je detaljno diskutovano u poglavljima 1 i 8 ovog zbornika, kao i u Prilogu zbornika.

⁷¹ Plavša, „Nastava muzike van škole”, 209.

⁷² AJ, 476, R46, „Izveštaj o aktivnosti u sezoni 1960/61”, 2.

SR Slovenija	SR Srbija	SR Hrvatska	SR BiH	SR Makedonija
Ljubljana:	Beograd:	Zagreb:	Sarajevo:	Skoplje:
1. koncerti u školi (143, 15.153), 2. opere (13, 9.100), 3. solistički koncerti (9, 3.618), 4. koncerti kamerne muzike (6, 1.812)	1. koncerti u školi (139, 18.330), 2. simfonijski koncerti (25, 18.300), 3. opere (18, 14.400), 4. baleti (12, 9.600) Novi Sad: 1. koncerti u školi (77, 18.300), 2. solistički koncerti (6, 2.200), 3. koncerti kamerne muzike (5, 1.300) Subotica: 1. koncerti u školi (12, 1.100), 2. solistički koncerti (9, 1.000), 3. opera (2, 300), 4. koncerti kamerne muzike (2, 400), 5. koncerti u radnoj organizaciji (1, 250)	1. koncerti u školi (192, 31.040), 2. koncerti s gramofonskih ploča (156, 8.505), 3. opere (51, 38.520), 4. drame (39, 26.480), 5. koncerti kamerne muzike (20, 7.950), 6. baleti (20, 16.176), 7. koncerti u radnim organizacijama (10, 1.440) Osijek: 1. opere (45, 22.500), 2. koncerti s gramofonskih ploča (45, 3.500), 3. drame (34, 17.250), 4. koncerti u školi (25, 2.500), 5. solistički koncerti (12, 2.400), 6. koncerti u radnim organizacijama (3, 200) (samo za 1965/66) Varaždin: 1. koncerti u školi (13, 1.360), 2. koncerti kamerne muzike (11, 2.910), 3. solistički koncerti (10, 2.584), 4. simfonijski koncerti (6, 1.820), 5. opere (3, 1154)	1. koncerti u školi (37, 5.200), 2. drame (24, 12.345), 3. opere (22, 11.315), 4. simfonijski koncerti (17, 7.755), 5. baleti (11, 5.605) Bihać: 1. koncerti u školi (37, 5.200), 2. drame (27, 14.305), 3. opere (22, 11.315), 4. simfonijski koncerti (17, 7.755), 5. baleti (11, 5.605)	1. koncerti u školi (12, 4.100), 2. opere (6, 2100), 3. baleti (3, 1.000) Štip: samo koncerti u školi (6, 780) Titov Veles: samo koncerti u školi (5, 430) Strumica: samo koncerti u školi (5, 350)
Maribor:	Kragujevac:			
1. koncerti kamerne muzike (18, 2.085), 2. opere (6, 2.400), 3. koncerti simfonijske muzike (2, 300)	1. simfonijski koncerti (9, 3.870), 2. solistički koncerti (1.780), 3. koncerti u školi (5, 1.500), 4. drame (4, 800), 5. opere (2, 1.230) Pančevo: 1. koncerti u školi (25, 2.530), 2. drama (23, 5.600), 3. koncerti kamerne muzike (5, 2.120), 4. opera (3, 1200) Priština: 1. koncerti u školi (10, 1.050), 2. drame (4, 1.000), 3. simfonijski koncerti (4, 1.200), 4. koncerti u radnoj organizaciji (1, 200) Zaječar: 1. koncerti kamerne muzike (10, 2.164), 2. simfonijski koncerti (6, 1.780) Smederevo: 1. koncerti u školi (8, 3.200), 2. koncerti kamerne muzike (4, 1.000), 3. solistički koncerti (4, 900) Sombor: 1. koncert u školi (14, 845), 2. solistički koncerti (13, 2.080), 3. opere (9, 1.830), 4. koncerti u radnoj organizaciji (1, 400) Svetozarevo: 1. simfonijski koncerti (6, 5.400), 2. opera (6, 3.900), 3. drama (4, 2.400)			
		Rijeka: 1. drame (12, 7.804), 2. opere (8, 4.910), 3. koncerti kamerne muzike (8, 1683) *nedostaju podaci za MO Pule, Karlovaca, Novske i Đurđevca; nije uračunata ni akcija muzičkih vozova koji su dolazili u Zagreb iz Virovitice, Koprivnice, Đurđevca, Bjelovara, Križevaca, Daruvara, Pakraca, Novske, Čakovca, Zaboka, Krapine, Ogulina, Karlovaca.	*bez podataka o aktivnostima MO Banjaluke, Mostara, Zenice; za MO Bihaća dati su podaci samo za sezonu 1965/66, jer ova organizacija nije postojala pre toga.	*izneti su podaci samo za sezonu 1965/66; nedostaju podaci za MO Bitolja.

Šabac:			
1. opere (4, 1.500),			
2. koncerti kamerne muzike (4, 1.440),			
3. solistički koncerti (1.500),			
4. koncerti u radnoj organizaciji (1, 200)			

Tabela 1. Najzastupljenije aktivnosti MO po republikama, gradovima i opštinama (broj predstava, broj posetilaca) za sezonu 1964/65. i 1965/66.⁷³

Takva uloga još će više doći do izražaja nakon I kongresa, pa sve do početka 80-ih, a proces „snaženja” MO u jugoslovenskom školskom sistemu manifestovaće se kroz kvantitativne i kvalitativne pomake u pogledu sprovedenih akcija. Porast broja opštinskih „podružnica” MO širom zemlje u drugoj polovini 60-ih i početkom 70-ih podrazumevao je uvođenje postojećih edukativnih formata u manje gradove u gotovo svim republikama Jugoslavije i u dvema njenim pokrajinama, kao i značajno veći – u odnosu na prethodni period – obuhvat dece i omladine koja je slušala školske koncerte i odlazila u posete elitnim institucijama kulture. To je jasno moglo da se registruje već uoči I konferencije (1966), i to kroz, po prvi put, detaljno predočenu statistiku aktivnosti po gradovima i republikama (videti Tabelu 1), a tendencija stalnog uzlaznog toka potvrđena je na potonjim kongresima MOJ-a tokom 70-ih godina.

S organizacionom ekspanzijom jačala je i potreba za većom raznovrsnošću programa, osobito onog koji je bio namenjen izvođenju u školskoj sredini, kao i za najmlađi uzrast učenika (od prvog do četvrtog razreda). Paralelno s tim, rukovodstvo MOJ-a i republičkih i pokrajinskih organizacija izražavalo je namere da stalno radi na poboljšanju ponude u okviru pretplatnih ciklusa. To je obuhvatalo uključivanje raznorodnijeg skupa profesionalnih muzičkih, baletskih, dramskih i operskih ansambala u pojedinačne cikluse, kao i pokušaje uvođenja novih dela namenjenih deci u repertoar muzičkih i kulturnih institucija. Kao primer mogu da posluže programi razvijeni krajem 60-ih i tokom 70-ih u okviru MO Srbije, za potrebe najmlađih osnovaca, potom lista MO Srbije koja sadrži redovne programe, izvedene u toku jedne sezone i namenjene različitim uzrastima, te, naposljetku, izvod iz kalendara događaja MO Srbije iz kojeg se vidi šarolikost aktivnosti u gradovima širom republike (videti Prilog, primere 1–3 i slike 1–2). Pored ostalog, interesantno je primetiti da je već ranije ustanovljen oblik sintetičkog spoja muzike, poezije, vizuelnih umetnosti, te dramskog i muzičkog izvođenja postao uobičajen, a da su se umetnici i selektori programa iz MO trudili da na svakih nekoliko sezona kreiraju nov, podjednako zanimljiv, dinamičan i višeslojan sadržaj koji nije trebalo samo da informiše slušaoce, već i da im privuče pažnju, da ih zainteresuje i ostavi im trajniji utisak. U sklopu

⁷³ Prema: AJ, 476, R3, „Izveštaj o radu od Prvog kongresa maj 1964. do Prve konferencije novembar 1966”, Beograd, novembar 1966.

toga, važno je bilo i sprovođenje međunarodne kulturne razmene, te gostovanje mladih solista i ansambala iz raznih delova sveta s interesantnim programima i manje uobičajenim sastavima.⁷⁴ Svakako, vredno pomena je bilo uključivanje kamernih opera 18. veka u repertoar školskih koncerata, što je predstavljalo plod saradnje s Fakultetom muzičke umetnosti u Beogradu,⁷⁵ ali i oslanjanje na skraćene i pojednostavljene verzije romantičarskih operских dela u saradnji sa solistima Beogradske opere.⁷⁶ Time je MO Srbije, u ovom slučaju, demonstrirala, pored ostalog, svoju sposobnost da kreira obuhvatniji program, prilagođen znanju i interesovanjima dece i omladine, a da istovremeno ne zavisi od repertoarske politike vodećih pozorišta. Sličan pristup negovan je i u drugim republičkim organizacijama MO.

Kao plod želje za stalnim inoviranjem programskih sadržaja i aktivnosti važno je bilo i uvođenje kviz-takmičenja na temu opusa i života najznačajnijih kompozitora, kao i muzičkih pojava iz bliže i dalje prošlosti, a ova su takmičenja bila namenjena starijim osnovcima i srednjoškolcima. Ideja o kvizovima potekla je iz MO Srbije,⁷⁷ a podrazumevala je nadmetanja školskih ekipa u nekoliko etapa. Deo ovih nadmetanja publika je mogla da prati u direktnom prenosu na Prvom programu Televizije Beograd. Ovakav format naišao je na izuzetno zanimanje učenika i nastavnika iz različitih sredina, uključujući i seoske, a izuzev privlačenja novih članova, škola i nastavnika muzike, on je omogućio i znatno veću vidljivost MO u javnosti. O tome su, pored broja učesnika kojim su se posebno ponosili funkcioneri MO Srbije, svedočile i reakcije u štampi povodom

⁷⁴ Uključivanje inostranih gostiju u programe namenjene školama u republičkim centrima i unutrašnjosti intenziviralo se nakon što je MOJ, 1962. godine, postao član Međunarodne federacije Muzičke omladine. Zahvaljujući mogućnosti razmene turneja s organizacijama MO iz raznih zemalja sveta, na koncertima MOJ-a nastupali su mladi solisti, kamerni ansambli, horovi i orkestri različitog tipa iz Severne i Južne Amerike, Evrope, Severne Afrike, zemalja Istočnog bloka itd. Među gostujućim ansamblima bili su, na primer, belgijski sastav „Sto udaraljki”, sačinjen od profesora i studenata Kraljevskog konzervatorijuma iz Brisela, kao i belgijski ansambl Fransea Glorijea (Glorieux), s 52 udaraljke. Videti: Svetozar M. Tomić, „Sto udaraljki”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 20–79/80 (1975): IX; Miodrag Pavlović, „Abonmani Muzičke omladine”, *Pro musica* 40 (1969): 34. Up. I: Ivana, Vesić, Marija, Golubović, Vanja, Spasić, „Jeunesses Musicales of Yugoslavia (1954–1991) Activities in the Countries of Eastern Block through the Prism of Socialist Yugoslavia Cultural Diplomacy”, *New Sound* 55 (2020): 70–90. O turnejama inostranih umetnika i ansambala po gradovima u provinciji detaljno je diskutovano u poglavlju 6 ovog zbornika.

⁷⁵ S. N., „Naši programi. Seoske pevačice”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 25–85/86 (1976): IV–V.

⁷⁶ Jedna takva verzija Smetanine opere *Prodana nevesta* izvođena je u sezoni 1969/1970 širom SR Srbije. Pavlović, „Abonmani Muzičke omladine”, 33; „Na pragu nove sezone”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 5 (1972): V–VI.

⁷⁷ Vrlo brzo je ovaj format preuzet i u drugim jugoslovenskim republikama (SR Hrvatska i SR Slovenija), a pojavila se i inicijativa za njegovu internacionalizaciju, tj. za organizovanje međunarodnog kviza.

prvih kviz-takmičenja. Povodom kviza posvećenog 200-godišnjici rođenja Ludviga van Betovena (Beethoven), prvog u nizu, koji je održan 1970. godine, konstatovano je, između ostalog, da je „po masovnosti, znanju i zainteresovanosti učesnika, pokazao [...] koliko je Muzička omladina uspela, na jedan savremen i privlačan način, da pridobije mlade za najveća dostignuća ozbiljne muzike”, a posebno je potcrtano da „veliki broj dobrih poznavalaca Betovena potiče iz gradova u unutrašnjosti što znači da se, postepeno, gubi pojam takozvane kulturne provincije”.⁷⁸ Kao primer naveden je podatak da su u četvrtfinalu učestvovala deca iz: Titovog Užica, Bačke Palanke, Arandelovca, Sombora, Prištine, Kladova, Aleksinca i Beograda.⁷⁹ Na narednom kviz-takmičenju je, osim učenika iz SR Srbije, bilo i učenika iz drugih jugoslovenskih republika: SR Hrvatske (Koprivnica), SR Slovenije (Celje), SR BiH (Sarajevo, Visoko) i SR Makedonije (Prilep, Kavadarci),⁸⁰ a ta tendencija nastavljena je i u potonjim godinama. Kviz posvećen životu i delu Frederika Šopena (Chopin) (1973), osim po rekordnom broju učesnika, izdvojio se i po vrlo neizvesnoj borbi u prvim fazama, ali i zanimljivoj koncepciji polufinala i finala, koje je, na televiziji, mogla da prati šira publika:

Polufinalni i finalni susret, koje je direktno prenosila Televizija Beograd na svom prvom programu, imali su nešto drukčiju fizionomiju od susreta iz prva tri kola, jer su bili prilagođeni interesu, znanju i mogućnostima percepcije širokog auditorijuma TV-publike. Stepenn stručne težine pitanja je nešto smanjen, ali se učešćem mnogobrojnih eminentnih i mladih reproduktivnih muzičkih umetnika povećao nivo umetničkog doživljaja koji jedan susret Kviza pruža. Time je Kviz '73 ostvario svoju višestruko značajnu misiju – stvaranje interesa i ljubavi za vredna dela muzičke umetnosti, razvijanje plemenitog sportskog duha u takmičenju u kome se nagrade osvajaju tek posle dugog i napornog učenja i velikog pokazanog znanja, najзад, učešće ekipa iz raznih gradova i republika još je jedan dokaz velike vrednosti univerzalnog karaktera muzike u stvaranju jedinstva i prijateljstva među ljudima.⁸¹

Još jedna, pažnje vredna novina, uvedena početkom 70-ih godina, sastojala se u osmišljavanju posebnih programa za decu predškolskog uzrasta u okviru pojedinačnih MO, te u ostvarivanju saradnje s predškolskim ustanovama. Iako je među izvesnim muzičkim pedagogima, ali i kreatorima obrazovne politike, postojala svest o važnosti sprovođenja „estetskog obrazovanja” u predškolskim

⁷⁸ I. B., „Muzička omladina Srbije u protekloj sezoni. Kviz o Betovenu otkrio poznavaoce ozbiljne muzike. U devet gradova organizovano dvadeset i sedam ciklusa sa blizu petnaest hiljada pretplatnika”, *Politika*, 23. jun, 1970, 11.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Daniel Kirn, „Muzička omladina”, *Pro musica* 51–52 (1970): 32.

⁸¹ Miša Nikolić, „Kviz 73. Pobjednička ekipa iz Titograda”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 9 (1973): VII.

ustanovama još tokom 50-ih godina, o čemu svedoči dokument pod nazivom *Vaspitni rad u predškolskim ustanovama* (1959), čini se da su se tek deceniju kasnije, usvajanjem *Programa vaspitno-obrazovnog rada u predškolskoj ustanovi* (1969, SR Srbija), stekli uslovi za temeljniji rad na „formiranju elementarnog smisla za estetsko doživljavanje” najmlađih Jugoslovena.⁸² Uverenje stručnjaka i, ujedno, tvorca navedenog *Programa*⁸³ o tome da je neophodno da se deca od najranijih uzrasta, tačnije – već od treće godine, upoznaju s „lepim u svom okruženju i ovladaju elementarnim veštinama u području muzike, likovnog izraza i građenja”, ali odlučna namera pomenutih stručnjaka da se to uverenje sprovede u delo, izgleda da je podstakla funkcionere i aktiviste MOJ-a da se više nego ranije posvete ovoj kategoriji dece u vaspitno-obrazovnom sistemu. Prvi koraci u tom pravcu načinjeni su u okviru MO Srbije, i to 1974. godine, kada je po prvi put osmišljen program za predškolce i učenike prvog razreda osnovne škole pod nazivom „Priča o slovima”, s ciljem da decu „upoznaju s našom azbukom kroz stihove i pesme za glas i klavir [i] da se istovremeno na jedan prijatan i zabavan način zainteresuju za sve ono što ih u školi očekuje prvih đlačkih dana”.⁸⁴ Usledila je potom VI skupština MO Srbije (1975), a jedan od njenih zaključaka ticao se potrebe za radom na unapređenju i osavremenjivanju programa, te potrebe za kreiranjem novih programa „koji će od predškolskog uzrasta pa nadalje postupno pratiti kulturni razvoj mlade generacije”.⁸⁵ U istom periodu, u okviru III kongresa MOJ-a (Jajce, 1975), delegati su se složili da je neophodno „veću pažnju posvetiti što tesnijem povezivanju i uzajamnoj saradnji programa Muzičke omladine i programa predškolskih ustanova, osnovnog, srednjeg i visokog školstva [...]”.⁸⁶ Da ipak nije sve ostalo na konstatacijama, te da su pojedine organizacije MO ozbiljno pristupile povezivanju s predškolskim ustanovama i oblikovanju zasebnog programa za ovaj uzrast dece, svedoči primer MO Zagreba iz druge polovine 70-ih godina. Naime, blagodareći angažmanu tamošnjih funkcionera, aktivista i umetnika, u periodu od 1977. do 1979. izvođenje specijalnih sadržaja namenjenih deci iz predškolskih ustanova nadmašilo je aktivnost koja je do tada, u kvantitativnom smislu, bila najzastupljenija – školske koncerte (videti Tabelu

⁸² Prema: Emina Kopas Vukašinović, „Karakteristike i razvoj programa za predškolsko vaspitanje i obrazovanje u Srbiji”, doktorska disertacija (Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2004), 98.

⁸³ Isto, 103.

⁸⁴ „Priča o slovima”, *Pro musica za Muzičku omladinu 1975–76* (1974): XIX–XX. U isto vreme, u okviru MO Slovenije je započeta praksa izvođenja programa u dečjim vrtićima. Prema: AJ, 476, R1, „Sazivanje III kongresa Muzičke omladine Jugoslavije u Jajcu 10. i 11. maja 1975. Prilog: Izveštaj o aktivnostima Muzičke omladine Jugoslavije između II i III kongresa /1971–1975/, Jajce, 10–11. maj 1975”, 27.

⁸⁵ „Zaključci VI skupštine MOS”, *Pro musica za Muzičku omladinu 1978* (1975): I–II.

⁸⁶ AJ, 476, R1, „Zaključci III Kongresa Muzičke omladine Jugoslavije, Jajce, 9, 10, 11. maja 1975. II. Programaska orijentacija Muzičke omladine”, 6.

2). Za kategoriju najmlađih pripremljeno je čak dvanaest muzičkih slikovnica, muzičko-poetskih resitala i muzičkih priča (videti Tabelu 3) koje su tokom dve godine i tri meseca izvedene ukupno 754 puta pred oko 95.000 posetilaca.

Tabela 2. Programska aktivnost MO Zagreba u periodu od januara 1977. do 20. marta 1979.

Priredbe	1977.	1978.	1979.
Dečji vrtići	312	352	90
Osnovne škole	306	302	78
Srednje škole, đачki domovi, organizacije udruženog rada, fakulteti	150	221	30

Tabela 3. Lista izvođenih priredbi za decu predškolskog uzrasta MO Zagreba, 1977–1979.

Naziv i vrsta programa	Ukupan broj izvođenja
1. Lijepo ti je druga Tita kolo (poetsko-muzički resital povodom proslave Titovih jubileja)	92
2. Oj, kozaro (poetsko-muzički resital na teme iz NOB-a)	84
3. Mrav dobra srca (muzička slikovnica)	58
4. Padaj, padaj, snježicu (poetsko-muzički resital na temu zime)	119
5. Peća i vuk (muzička priča)	64
6. Neobičan prijatelj (muzička priča-pantomima)	51
7. Karnevalsko veselje (muzička priča u karnevalskom raspoloženju)	68
8. Modra ptica Djeda Mraza (muzička priča za Dan dečje radosti)	63
9. Kriči, kriči tiček (muzička priča s folklornim elementima)	59
10. Jesenje putovanje malog mrava (poetsko-muzički resital na temu jeseni)	43
11. Iz priče u priču (muzička slikovnica)	33
12. Proljetno cvijeće za moju mamu (program posvećen međunarodnoj godini deteta)	20

Interesantno je primetiti da su se republičke organizacije MO kroz konkretne akcije namenjene predškolicima, a na temelju prioriteta u delovanju formulisanih na III kongresu MOJ-a, našle ispred drugih, društveno uticajnijih organizacija okrenutih deci, poput Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije. Čelnici Saveta su planirali da tokom 1976. započnu s obuhvatom „što većeg broja dece vaninstitucionalnim oblicima vaspitnog rada” nezadovoljni stanjem u toj oblasti, tj. činjenicom da je „predškolsko vaspitanje oblast koja znatno zaostaje”.⁸⁷

⁸⁷ AJ, 476, R61, „Savet za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije. Predlog akcionog programa za 1976”, 4.

4. Rezultati rada organizacije MO(J) u jugoslovenskom vaspitno-obrazovnom sistemu iz ugla učenika, nastavnika, nosilaca obrazovne politike i funkcionera organizacije

Među prvim značajnim društvenim priznanjima koje je MOJ dobio za postignuća u radu sa školskom (i predškolskom) decom i omladinom, mimo brojnih odlikovanja i plaketa, našla se preporuka koja je, s najviših stručnih instanci tokom 60-ih i početkom 70-ih godina, bila upućivana osnovnim i srednjim školama, savetujući im saradnju s MOJ-om. U periodu koji je bio obeležen iniciranjem novog talasa reformi celokupnog sistema vaspitanja i obrazovanja, što je kulminiralo usvajanjem koncepta „usmerenog obrazovanja” polovinom 70-ih,⁸⁸ pozitivne odlike koje su krasile MOJ dugi niz godina – poput sistematičnosti, inovativnosti i fleksibilnosti u kreiranju i plasmanu sadržaja namenjenih različitim kategorijama dece i mladih – nisu, reklo bi se, promakle nosiocima obrazovne politike. To se zaključuje iz zvaničnih planova i programa za osnovne i srednje škole, usvojenih u to vreme u pojedinim jugoslovenskim republikama. U ovim dokumentima MOJ je prepoznat kao važan partner školama u procesu unapređenja muzičkog obrazovanja učenika. Primera radi, u nastavnom planu i programu za gimnazije na teritoriji SR BiH, školama iz većih i manjih mesta sugerisano je da, u vezi s predmetom „Muzičko vaspitanje”, stupe u kontakt s odgovarajućom organizacijom MO za potrebe upoznavanja učenika s raznim muzičkim institucijama i događajima.⁸⁹ To se nadovezivalo na slične preporuke koje su nekoliko godina ranije (1964) iznete u planu i programu za osnovne škole na istom području.⁹⁰ Naime, tada je nastavnicima ovog predmeta savetovano da se, paralelno s korišćenjem školskih emisija na radiju i televiziji i muzičkog servisa pri Savetu za društveno vaspitanje djece SR BiH, povežu s MOJ-om i da „razvijaju aktivnost” u okviru ove organizacije.⁹¹ Ovakve smernice, ali još detaljnije razrađene, mogle su se sresti i u nastavnim planovima i programima na području SR Srbije. Tako su u planu i programu za gimnazije prirodno-matematičkog i društveno-jezičkog smera iz 1969. nastavnicima predloženi brojni putevi ostvarenja vaspitno-obrazovnih ciljeva, a u tu svrhu im je, pored ostalog, predlagano i sledeće: „Da bi koncertni život u gimnazijama bio što intenzivniji, potrebno je da se u školama osnivaju klubovi ljubitelja muzike i da škola najtešnje

⁸⁸ Detaljnije o tome videti u: Jana Bačević, „Pogled unazad”. Antropološka analiza uvođenja usmerenog obrazovanja u SFRJ”, *Antropologija* 1 (2006): 104–126; Jana Bacevic, *From Class to Identity. The Politics of Education Reform in Former Yugoslavia* (Budapest, New York: CEU Press, 2014).

⁸⁹ *Nastavni plan i program za gimnaziju (likovna umjetnost, muzičko vaspitanje)* (Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1970), 310.

⁹⁰ Identične preporuke su davane i nastavnicima u školama na prostoru SR Hrvatske početkom 60-ih. Videti: Duraković, *Glazba kao odgojno sredstvo u formiranju 'socijalističkog' čovjeka*, 48.

⁹¹ *Nastavni plan i program za osnovnu školu u Socijalističkoj republici Bosni i Hercegovini*, 269.

sarađuje sa akcijama Muzičke omladine Jugoslavije koja će za njih organizovati koncerte, operске predstave, gostovanja istaknutih muzičkih umetnika i dr.”⁹²

Kreatori obrazovne politike na republičkom i saveznom nivou, ali i stručno „najpotkovaniji” nastavnici i profesori iz osnovnih i srednjih škola uviđali su da je MOJ bitan akter u obogaćivanju ne samo slušalačkog iskustva učenika već i, generalno, njihovih kapaciteta za doživljaj muzike, a naročito umetničke muzike. O tome se, nažalost, u nedostatku redovnih, stručno vođenih anketa učesnika akcija MO širom zemlje (o mogućem anketiranju se uglavnom samo diskutovalo), tek ponešto moglo saznati u malobrojnim reportažama iz beogradskih osnovnih škola, gimnazija i đačkih domova, koje su povremeno objavljivane u beogradskom časopisu *Pro musica*. Uglavnom su saradnici časopisa ili aktivisti MO Beograda odlazili u one škole koje su, u dužem ili kraćem periodu, održavale kontakt s ovom organizacijom. Međutim, da bi se stvorila objektivna slika o statusu MOJ-a u sistemu vaspitanja i obrazovanja, svakako je od podjednake važnosti uvid u razloge zbog kojih u brojnim školama i školskim ustanovama na teritoriji grada Beograda nije bilo interesovanja za saradnju s ovom organizacijom. Isto važi i za organizacije MO u drugim republikama, republičkim centrima, kao i provinciji, o čemu, pored ostalog, svedoče reportaže iz osnovnih i srednjih škola u SR Hrvatskoj, koje su redovno objavljivane u listu *Muzička omladina*, u periodu od 1966. do 1968. godine.⁹³

Uz svest o redukovanoj perspektivi koju pruža skroman uzorak školskih reportaža,⁹⁴ ono što svakako može da se iz njih sazna jeste: 1. da je komunikacija

⁹² *Nastavni plan i program za gimnaziju u Socijalističkoj republici Srbiji (sa objašnjenjima)* (Beograd: Naučna knjiga, 1969), 291.

⁹³ Reč je o glasilu Osnovne zajednice MO Osijeka.

⁹⁴ Imali smo u vidu sledeće reportaže iz Beograda: „Muzika u školama (reportaže iz četrnaest beogradskih gimnazija”, *Pro musica* 54 (1971): 33–34; „Muzika u školama. Naš reporter obilazi škole”, *Pro musica* 55–56 (1971): 48–49; Mirjana Živanović, „U poseti školi ‘Siniša Nikolajević’”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 13/73 (1974): II–III; Mirjana Živanović, „U poseti školi ‘Maksim Gorki’”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 14/73 (1974): II–III; Mirjana Živanović, „U poseti Petoj beogradskoj gimnaziji”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 15/74, (1974): II–III; Mirjana Živanović, „U poseti školi ‘Oton Župančić’ u Zemunu”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 17/75–76 (1974): VI–VII; Mirjana Živanović, „U poseti školi Grafički školski centar ‘Milić Rakić’”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 19/78 (1975): II–III; Mirjana Živanović, „U poseti školi ‘Braća Ribar’”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 20/79–80 (1975): III; Branka Radović, „U poseti školi ‘Bratstvo-jedinstvo’”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 22–82 (1976): II–III; Milica Gajić, „U poseti školi ‘Stevan Sindelić’”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 23–83 (1976): II; Jasmina Zec, „U poseti školi ‘Đuro Strugar’”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 24–84 (1976) I–II; D. T., „U poseti prigradskim naseljima”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 30/92 (1977): II–III; Danica Tomković, „Živi čas istorije muzike”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 30/92 (1977): III–IV. Tome treba dodati i reportaže iz Osijeka i Zagreba: „Klub muzičke omladine gimnazije ‘Sara Bertić’ iz Osijeka”, *Muzička omladina* 1/1 (1966): 4; „Klub muzičke omladine Osnovne škole ‘Rade Končar’ iz Osijeka”, *Muzička omladina* 1/2 (1966): 4; „Klub Muzičke omladine škole za medicinske sestre”, *Muzička omladina* 1/3 (1966): 8; Mirjana Škunca, „Klubovi Muzičke omladine osnovnih škola

između organizacija MO i osnovnih i srednjih škola u velikoj meri zavisila od nastavnika muzike, njihove zainteresovanosti za rad i želje da učenicima ponude sadržaje s kojima nisu mogli da se susretnu u školskim okvirima, 2. da je postojala pozitivna korelacija između stručnosti nastavnika i njihovog interesovanja za izvođenje vanškolskih, kao i raznih školskih aktivnosti (dobro organizovana horska sekcija ili postojanje tzv. klubova ljubitelja ozbiljne muzike, tj. dopunske nastave s ciljem bližeg upoznavanja učenika s istorijom muzike), 3. posvećenost nastavnika sprovođenju kako predmetnog plana i programa tako i, uopšte, razvijanju naklonosti dece i mladih prema (umetničkoj) muzici pozitivno je uticala na brojnost učenika u akcijama MO i na njihovu motivisanost za nova saznanja, 4. nastavnicima su programi i akcije MO bili od velike pomoći kao dopuna i svojevrsno proširenje nastavnih planova i programa,⁹⁵ 5. učenici su jako dobro reagovali na koncerte u školskom prostoru, jer im je to omogućavalo neposredan kontakt s izvođačima i kompozitorima i razvijanje direktne

u Zagrebu”, *Muzička omladina* 1/3–4 (1966): 9; „Klub učenika škole u trgovini – Osijek”, *Muzička omladina* 1/5–6 (1966): 7; „Upoznajemo vas s radom Kluba Muzičke omladine Osnovne škole ‘Vladimir Nazor’ u Osijeku”, *Muzička omladina* 2/1 (1968): 7.

⁹⁵ Primera radi, profesorka muzičkog u Osnovnoj školi „Bratstvo–jedinstvo”, Milica Stošić, istakla je kako škola saraduje s ovom organizacijom od 1964. i da je njihova „pomoć od neprocenljivog značaja”, dok je njen kolega iz škole „Đuro Strugar”, Jovan Nešić, ocenio da su „svi programi” MO „vešto napravljeni”, da ih deca „oduševljeno prihvataju”, a „eho tog dobrog prijema su svakako veliko interesovanje za muziku u okviru predmeta [„Muzičko vaspitanje”] i samoinicijativan odlazak u opere i koncertne sale”. Anđelka Medan, profesorka muzičkog u Osnovnoj školi „Oton Župančić”, bila je mišljenja da se koncerti MO „uklapaju u nastavni program, jer ni najbolja muzička diskoteka ne može da zameni živu muziku i neposredan kontakt sa izvođačima”, a profesorka Dobrila Savić iz škole „Siniša Nikolajević” je, nakon 10-godišnje saradnje s organizacijom MO, zaključila kako su koncerti u školi „najbolja dopuna nastave, jer su ploče iz škole već svima poznate, a živa muzika i neposredan kontakt sa umetnikom znače mnogo više i ostaju mnogo dublje u sećanju učenika”. Ona je, takođe, napomenula da su koncerti komplementarni nastavnom programu, te da se „najpre deca upoznaju teorijski s određenim instrumentima, a narednog časa gostuje grupa umetnika ili solista na instrumentu o kome je bilo reči, ili se govori o sonatnom obliku da bi sledeći koncert na svom programu imao sonatu”. Prema: Radović, „U poseti školi ‘Bratstvo–Jedinstvo’”, II; Zec, „U poseti školi ‘Đuro Strugar’”, II; Živanović, „U poseti školi ‘Oton Župančić’ u Zemunu”, VII; Živanović, „U poseti školi ‘Siniša Nikolajević’”, III. Nastavnica Marija Benčić iz Osnovne škole „Rade Končar”, kao i njena koleginica Branka Bouše iz Osnovne škole „Vladimir Nazor” iz Osijeka, žalile su se kako u višim razredima svako predavanje „neminovno zahtijeva nadopunu u praktičnom slušanju muzike”, a za to u okviru nastave nema mogućnosti ni vremena, pa im veliku pomoć pružaju priredbe u organizaciji MO, čiji se repertoar „poklapa s našim nastavnim programom”. Nastava muzičkog najveći je problem predstavljala nastavnicima koji su radili u srednjim stručnim školama u kojima su se, prema planovima i programima, osnovna znanja o muzici usvajala kroz druge predmete (npr. „Književnost s osnovama jezične i estetske kulture”, odnosno „Srpskohrvatski jezik i književnost sa osnovama umetnosti” i slično). Prema svedočenju profesorke Katarine Sabo iz Škole za medicinske sestre u Osijeku, nastavnici nisu imali dovoljno muzičkih znanja ni kompetencija, a rad MO im je u velikoj meri pomogao da „popune tu prazninu”. Prema: „Klub muzičke omladine Osnovne škole ‘Rade Končar’ iz Osijeka”, 4; „Upoznajemo vas s radom Kluba Muzičke omladine Osnovne škole ‘Vladimir Nazor’ u Osijeku”, 7; „Klub Muzičke omladine škole za medicinske sestre”, 8.

komunikacije s njima nakon koncerta,⁹⁶ 6. učenicima je od velike koristi bila i živa reč voditelja programa (konferansa) i informacija o delima, o stilu, vremenu u kome su dela nastala, o kompozitorima i izvođačima,⁹⁷ 7. nedostaci u školskoj infrastrukturi i opremljenosti imali su zanemarljiv efekat na uspešnost saradnje MO i pojedinačnih škola, 8. lokacija škole (smeštenost u centralnim opštinama glavnog grada / republičkih centara) određivala je učestalost događaja u organizaciji MO, što je donekle ublaženo od 70-ih godina nabavkom neophodnih sredstava za rad (kombi, „pokretni klavir” i pokretne „prodavnice ploča”),⁹⁸ 10. MO je bila zastupljenija u osnovnim školama nego u srednjim školama.

Centralni značaj uloge nastavnika muzike kao posrednika između MO i učenika, te njihov doprinos afirmaciji ove organizacije u školskoj sredini, istican je još tokom 50-ih godina u izveštajima Društva, što se nije znatnije promenilo ni u narednim decenijama, sve do poslednjih godina uoči raspada zemlje. O tome se moglo čuti u istupima funkcionera MO na različitim nivoima – od opštinskog, do saveznog. Govoreći o razlozima fokusiranosti organizacije na osnovne i srednje škole, Miodrag Pavlović, tada generalni sekretar MOJ-a, na svečanoj sednici povodom proslave 15-godišnjice MOJ-a, jeste podvukao da su, pored ostalog, nastavnici

⁹⁶ Pored ostalog, u navedenim reportažama je konstatovano da je za učenike „saradnja s Muzičkom omladinom pravo uživanje”, da „jedva čekaju svoj red” za koncert u školi jednom mesečno, da najviše vole „kada gostuju umetnici u njihovoj školi” i da dan za koncert čekaju s posebnim nestrpljenjem. Prema: Gajić, „U poseti školi ‘Stevan Sindelić’”, II; Živanović, „U poseti Petoj beogradskoj gimnaziji”, II; Živanović, „U poseti školi ‘Braća Ribar’”, III. Učenici iz Osijeka i Zagreba izražavali su zadovoljstvo što se priredbe održavaju i u školama, jer „zamislite, vrhunski umjetnici pjevaju i sviraju ovdje samo za nas!”. Iako je i odlazak u pozorište i na koncerte na njih ostavljao veliki utisak, poseban je doživljaj bilo „iz blizine vidjeti instrumente i upoznati umjetnike”. Štaviše, programi u organizaciji MO, prema rečima osnovaca, omogućili su im da bolje upoznaju ono što su „do nedavno smatrali posve nedokučivim”. Prema: Škunca, „Klubovi Muzičke omladine osnovnih škola u Zagrebu”, 9; „Klub učenika škole u trgovini – Osijek”, 7; „Upoznajemo vas s radom Kluba Muzičke omladine Osnovne škole ‘Vladimir Nazor’ u Osijeku”, 7.

⁹⁷ Up. Dušan Skovran, „Muzička omladina. Društvena funkcija i metodi rada”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 1 (1971): III. Konferanse su obično držali rukovodioci organizacija i klubova MO ili neko od gostujućih umetnika, a ponekad su u ulozi voditelja programa bili i sami učenici. Tako se, na primer, navodi da su 1966. članovi Kluba MO osiječke gimnazije osmislili „originalni oblik rada”. Uz stručnu pomoć svojih nastavnika, osmišljavali bi predavanja na razne muzičke teme i zatim ih držali u svojoj školi i u drugim školama. U tome nisu zaostajali ni osnovci iz osiječke škole „Rade Končar”, koji su u želji da se „čim prije uključe u krug i aktivnost predavača i da na taj način posjećuju i druge klubove u gradu” organizovali predavanje o Sergeju Prokofjevu (Прокофьев) i njegovom delu *Peča i vuk*. Prema: „Klub muzičke omladine gimnazije ‘Sara Bertić’ iz Osijeka”, 4; „Klub muzičke omladine Osnovne škole ‘Rade Končar’ iz Osijeka”, 4.

⁹⁸ Up. Miodrag Pavlović, „Klaviri i gramofonske ploče”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 24–84 (1976): I. U cilju unapređenja uslova za odvijanje koncertnih aktivnosti u gradovima u unutrašnjosti, MO Srbije je 1975. pokrenula inicijativu za osnivanje „Fonda za nabavku klavira i opreme”. Ideja je bila da se kroz donacije pojedinaca, te kroz deo prihoda od koncerata, obezbede sredstva za kupovinu neophodnih instrumenata i opreme za mesta širom SR Srbije, uz uverenje da je „dobar klavir u Lebanu, Trnavi ili drugde ceo kapital”. Videti: „Na pragu novih zadataka”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 22–82 (1975): I.

„glavne spona i inicijatori rada Muzičke omladine”, te da je „praksa pokazala da u velikom broju slučajeva od njihove lične angažovanosti i zainteresovanosti za saradnju zavisi uspešnost ostvarivanja programa MO”.⁹⁹ Na II kongresu MOJ-a (1971) Pavlović je ukazao na to da su „muzički pedagog i nastavnik umjetnosti jedan od kamena temeljaca uspjesima ili neuspjesima Muzičke omladine”, te da „njegovo angažiranje znači stvaranje ozbiljnih preduslova za uspjeh Muzičke omladine”.¹⁰⁰ Na istom kongresu, Eugen Gvozdanić je, u ime Komisije za programska načela MOJ-a, izneo predlog da se nastavnicima u školama, kao bitnim stubovima organizacije, obezbedi društveno i materijalno priznanje za tu vrstu rada.¹⁰¹ Zapažanja visokih funkcionera MOJ-a poklapala su se s uvidima funkcionera opštinske organizacije u Bačkoj Palanci, predloženim nekoliko godina kasnije. Premda, kako su oni primetili, nastavnici muzike iz tog grada nisu dobijali nikakvu naknadu za rad u okviru MO, ipak su oni „mnogo učinili za [ovu organizaciju] i predstavljaju osnovnu kariku u njenom organizacionom lancu”.¹⁰² Na posredan način su o takvoj ulozi nastavnog kadra svedočili i istupi mnogih delegata MO, inače nastavnika iz osnovnih i srednjih škola širom zemlje, na najznačajnijim periodičnim okupljanjima – kongresima i konferencijama.

Budući da su u saradnji MO sa školama upravo škole bile pokretači ovog procesa, sasvim je razumljivo da su aktivisti i funkcioneri ove organizacije najviše dodira imali s nastavnicima koji su pokazivali želju da unaprede svoj rad i obogate iskustva učenika, te da je, samim tim, njihovo poznavanje generalnih prilika u jugoslovenskom školstvu bilo parcijalno. To je, moguće je, bio razlog zbog koga su se čelnici MO na republičkom i saveznom nivou, za razliku od svojih kolega iz udruženja pedagoga i muzičkih umetnika, te zajednica muzičkih škola, retko osvrtni na jedan od najznačajnijih problema u ovoj oblasti – na deficit stručno osposobljenih nastavnika. Neusklađenost reformi u školskom sistemu s reformama specijalizovanih, muzičkih škola i akademija iz kojih je dolazio najstručniji kadar, prema podacima povremeno iznošenim u javnost, ozbiljno je ugrožavala kvalitet izvođenja nastave muzike u velikom broju osnovnih i srednjih škola,¹⁰³ a u mnogima od njih je dovela do potpunog izostanka ove vrste

⁹⁹ „Petnaest godina Muzičke omladine. Izveštaj Miodraga Pavlovića na svečanoj sednici”, *Pro musica* 40 (1969): 15.

¹⁰⁰ AJ, 476, R1, „Stenografski zapisnik s Drugog kongresa Muzičke omladine Jugoslavije, održanog 23. 24. i 25. travnja 1971. u Baškom Polju, kraj Makarske”, izlaganje Miodraga Pavlovića („Uloga pedagoga u ostvarivanju zadataka Muzičke omladine”), III/3.

¹⁰¹ Isto, iz izlaganja Eugena Gvozdanića, XVI/11-DJ.

¹⁰² Kamelija Zavr Bujovčić, „Pet godina Muzičke omladine Bačke Palanke”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 8 (1973): VII.

¹⁰³ Up. Slobodan Petrović, „Hitnost novih rešenja u muzičkom školstvu”, *Pro musica* 77 (1975): 17–18; Slobodan Petrović, „Tema dana. Osnovne protivrečnosti i problemi u razvoju muzičkog obrazovanja. Šta (ne) rešava Zakon o usmerenom obrazovanju”, *Pro musica* 100 (1979): 32–34.

nastave.¹⁰⁴ Umesto unapređenja prilika od momenta uvođenja reformi, bio je primetan negativan trend tokom 70-ih godina, a još više u narednoj deceniji.¹⁰⁵ Može da se pretpostavi da su nedostatak stručnih nastavnika i odsustvo nastave muzike dosta uticali na zanimanje za rad MOJ-a u određenim sredinama; međutim, u zvaničnim dokumentima organizacije i internoj prepisci ovaj fenomen nije detaljnije analiziran niti komentaran. Umesto toga, pažnja je bila usmerena prvenstveno na manjkavosti nastavnih planova i programa u osnovnim i srednjim školama koje su dolazile do izražaja jer je MOJ bio u direktnom kontaktu s njihovim učenicima i nastavnicima.

S tim u vezi, učestalije kritike na račun sadržaja i ciljeva nastave muzike u školama zapažaju se od početka 70-ih godina, a osobito nakon uvođenja „usmerenog obrazovanja” polovinom 70-ih, zajedno s njegovim potonjim razradama. Između ostalog, zamerano je to što je, uprkos želji, svesti o značaju i izrađenim programima, estetsko obrazovanje, uključujući i muzičko, u praksi stavljano u drugi plan, iza razvijanja intelektualnih sposobnosti mladih, kao i to što u školama nema mogućnosti da se učenici upoznaju s muzičkim delima, niti da ostvare dodir s muzikom, u stvaralačkom ili izvođačkom smislu.¹⁰⁶ Zbog svega toga, na VI skupštini MO Srbije (1975) apelovano je na nadležne da „koriguju dosadašnje nastavne planove i programe muzičkog vaspitanja u školama na osnovu neposrednog doživljavanja i razumevanja muzike i aktivnog muziciranja”, te da ne

¹⁰⁴ Na nedostatak nastavnika za muzičko vaspitanje u osnovnim školama početkom 70-ih godina upozoravao je rektor Umetničke akademije Bruno Brun na Kongresu kulturne akcije (Kragujevac, 1971), a ništa bolja situacija nije bila ni u srednjim školama. Iz uredništva časopisa *Pro musica* skrenuta je pažnja na vrlo zabrinjavajuće okolnosti koje su vladale u tom segmentu sistema obrazovanja: „Praksa pokazuje da se u najvećem broju srednjih škola u Srbiji ovaj predmet svodi na održavanje 35 časova u toku godine čije je sadržaj vrlo šarolik i često samo u poslednjoj vezi s propisanim programima ovog predmeta. Opšte je poznato da u unutrašnjosti velika većina srednjih stručnih škola nema stručno zastupljenu nastavu, da u nekim školama predmet uopšte nije ni uveden, a da se u mnogim školama predaje u okviru hibrida [...] predmeta koji se naziva ‘srpskohrvatski jezik i književnost sa osnovama umetnosti’”. Slična zapažanja izneo je i Vladimir Kranjčević, predsednik Saveza udruženja muzičkih pedagoga Jugoslavije, 1974. godine: „[Uočljiva je] „zanemarenost muzičkog odgajanja na srednjem stupnju obrazovanja. To je vrijeme bitno za usvajanje i opredjeljivanje mladog čovjeka, pa nedostatak muzike u toj dobi i znatno utječe na nepotpunost estetskog oformljenja mladih ljudi. Stalna borba za opstanak u tim školama, drastično smanjivanje satnice, otežavaju položaj muzičkih pedagoga. To, u krajnjoj konsekvenci utječe na pad broja srednjoškolskih zborova i ansambala, a to su bila rasadišta budućih amaterskih ansambala gdje je također zabilježen zastoj [...]”. Videti: „Kongres kulturne akcije. Kragujevac – oktobar 1971. Saopštenje Bruna Bruna rektora Umetničke akademije o umetničkom školstvu i razvoju školstva”, *Pro musica* 58 (1972): 26; „Naša mišljenja”, *Pro musica* 60 (1972): 3; „Naša mišljenja (Vladimir Kranjčević)”, *Pro musica* 75–76 (1974): 3.

¹⁰⁵ Đura Jakšić, „Naša mišljenja. Posle 20 godina”, *Pro musica* 124 (1984): 2–3.

¹⁰⁶ Skovran, „Muzička omladina. Društvena funkcija i metodi rada”, II; „Muzička omladina i koncerti u školi. Izlaganje Slobodana Petrovića na Kongresu FIJM u Augsburgu”, *Pro musica za Muzičku omladinu* 3 (1973): I–II.

smanjuju fond časova u osnovnim i srednjim školama.¹⁰⁷ Isti zahtev kada je reč o izmenama nastavnih planova i programa upućen je i s III kongresa MOJ-a (1975).¹⁰⁸ Iako je delovalo da su prosvetne vlasti prihvatile neke od primedbi koje je uputio MOJ, ali i druge organizacije i udruženja, kao i same škole, imajući u vidu sadržaj zajedničkog programskog jezgra za predškolsko i osnovno vaspitanje i obrazovanje, kao i zajedničke programske osnove za usmereno srednje obrazovanje, te novoimenovani predmet „Muzika” za osnovne i srednje škole (predlog za taj predmet stavljen je na javnu raspravu u junu 1982. godine),¹⁰⁹ situacija u jugoslovenskom vaspitno-obrazovnom sistemu u pogledu rada na „estetskom obrazovanju” ne samo da nije promenjena nabolje već se vremenom samo pogoršavala. Osetno opadanje kvaliteta nastave muzike i nivoa muzičkog znanja među osnovcima i srednjoškolcima uočili su brojni članovi i funkcioneri MO širom zemlje i tome su u diskusijama, od V kongresa MOJ-a (1981) nadalje, često posvećivali pažnju.

Najave reformskih koraka polovinom 70-ih koje su se odražavale i na nastavu muzike, naročito u srednjim školama, najpre su naišle na pozitivan prijem unutar dela stručne javnosti.¹¹⁰ Međutim, izgleda da su nasledeni problemi s kadrovima, opremljenošću, ali i razni „eksterni” faktori poput porasta uticaja masovnih medija (televizija, lokalne radio-stanice, studentske radio-stanice itd.) i urbanih mesta zabave na decu i omladinu imali sasvim suprotan efekat. O tome je bilo mnogo reči na tribini „Programski sadržaji Muzičke omladine” u okviru V kongresa MOJ-a (1981).¹¹¹ U kratkim izvodima iz diskusija delegata saznajemo, bez detaljnijeg obrazloženja, da je konstatovano kako je „reforma obrazovanja, odnosno usmereno obrazovanje, zadala težak udarac kulturi”,¹¹² kako je „loše provedena reforma usmerenog obrazovanja” negativno uticala na rad MO u srednjim školama,¹¹³ te kako je došlo do „devalvacije muzičkog odgoja u školama”.¹¹⁴ Bilo je, međutim, i onih delegata koji su smatrali da je reforma „oduzela samo, i inače povlašćenim gimnazijalcima, određen broj sati iz muzičkog obrazovanja a da je situacija sa ostalim školama bila i prije takva kao i danas

¹⁰⁷ „Zaključci VI skupštine MOS”, II.

¹⁰⁸ AJ, 476, R1, „Zaključci III Kongresa Muzičke omladine Jugoslavije”, tačka 7, 6.

¹⁰⁹ Up. Đura Jakšić, „Tema dana. Koliko će biti zajedništva u muzičkom vaspitanju”, *Pro musica* 116 (1983): 8–10.

¹¹⁰ Up. AJ, 476, R65, SMUJ, br. 39/2, Beograd, 4. april 1979, „Dopis MOJ. Kongres SMUJ, 21. aprila na temu: ‘Uloga muzičkih umetnika u samoupravnom socijalističkom društvu’”, referat Todora Romanovića („Muzički odgoj u svetlu reformskih ideja: nastava muzike u dječjim vrtićima, osnovnim školama i u reformiranim srednjim školama”).

¹¹¹ AJ, 476, R1, *Bilten* br. 2, „Peti Kongres Muzičke omladine Jugoslavije, Beograd, 24. maj 1981”.

¹¹² Isto, iz izlaganja Branke Radović, 6.

¹¹³ Isto, iz izlaganja Dušana Trbojevića, 7.

¹¹⁴ Isto, iz izlaganja Jelene Burić, 8.

te nam reforma [...] ne može biti opravdanje za eventualni neuspjeh u poslu”.¹¹⁵ Ipak, kritika reforme obrazovanja, naročito srednjeg usmerenog obrazovanja i stanja u osnovnim i srednjim školama u pogledu nastave muzike, nastavila se i u narednim godinama. Posebno su se u tom pogledu isticali čelnici MO Srbije, koji su u nekoliko izveštaja o radu zaredom, za period od 1982. do 1984. i za 1985. godinu, imali potrebu da skrenu pažnju na situaciju u školskom sistemu, tačnije – na „ozbiljne slabosti u položaju muzičkog vaspitanja u našem reformisanom školstvu”,¹¹⁶ kao i na to da je „nastava muzičkog vaspitanja izgurana na marginalne tokove vaspitanja”, te da se „priličan broj pedagoga otuđio od Muzičke omladine”.¹¹⁷ Detaljnija analiza prilika u školama, kao i uloge MOJ-a u njima predstavljena je na II sednici Konferencije MOJ-a u Opatiji (novembar 1985) putem referata Jasenke Kukec, članice Predsedništva Konferencije Saveza socijalističke omladine Jugoslavije i Miodraga Mihailovića, delegata MO Vojvodine. Kukecova je primetila kako je u vaspitno-obrazovnom procesu „fond sati muzičkog odgoja smanjen”, pri čemu je istovremeno „potrošačka groznica [dovela do] [...] općeg pada muzičkog i uopće kulturnog ukusa”,¹¹⁸ dok se Mihailović pozabavio sve izraženijim slabljenjem veze između MO i škole – ova veza zadržala se „samo tamo gde su nastavnici svojim entuzijazmom i verom u pozitivnu društvenu funkciju ove organizacije davali nadu da će doći bolja vremena”.¹¹⁹

Ocene o efektima reforme obrazovanja koje su dolazile iz redova MO poklapale su se s ocenama koje je iznosio deo stručne javnosti, a jedan od najglasnijih kritičara okolnosti odvijanja vaspitno-obrazovnog procesa u osnovnim i srednjim školama u zemlji bio je Đura Jakšić, dugogodišnji urednik časopisa *Pro musica* i funkcioner Udruženja muzičkih umetnika Srbije. Sumirajući rezultate 20-godišnjeg rada na unapređenju prilika u sektoru obrazovanja i, u skladu s tim, nastave muzike, Jakšić je izneo podatke koji su bili prilično onespokojavajući:

Nebrojeno puta je rečno da temelji muzičke kulture jednog naroda [...] leže u osnovnoj školi. Srbija se u evropskim razmerama po dužini trajanja i po obimu u sadržajima nastave muzičkog vaspitanja nalazi u samom vrhu: osmogodišnja nastava, priličan broj časova, obavezna nastava hora, školski orkestar i dodatna nastava instrumenta, slobodne muzičke aktivnosti

¹¹⁵ Isto, iz izlaganja Marinka Raosa, 9.

¹¹⁶ AJ, 476, R2, „Komplet materijala za Izbornu konferenciju MOJ, Brankovac, 6. april 1985. Izveštaj o radu Muzičke omladine Jugoslavije za period maj 1981. – mart 1985”, 8.

¹¹⁷ AJ, 476, R2, „Izveštaj o radu Muzičke omladine Srbije u 1985. godini. Beograd, 29. mart 1986”, 2.

¹¹⁸ AJ, 476, R2, Jasenka Kukec, članica predsedništva Konferencije SSOJ, „Mesto i uloga Muzičke omladine u društvenom sistemu”, Opatija, novembar 1985, 3.

¹¹⁹ AJ, 476, R2, Miodrag Mihailović, delegat MO Vojvodine, „Muzička omladina u sistemu školstva”, Opatija, novembar 1985, 6.

govore da je društvo dalo ovom obliku estetskog vaspitanja najveći značaj i poklonilo mu punu pažnju. S druge strane, nedovoljnom brigom da se stvore i obezbede potrebni uslovi za realizaciju utvrđenih ciljeva, muzičko vaspitanje je prema zvaničnim podacima 'najaostaliya vaspitno-obrazovna oblast u školi'! Primer, kako i najplemenitija i najnaprednija zamisao može da se izopači u svoju suprotnost. Za ostvarivanje utvrđenih ciljeva i zadataka nisu istovremeno obezbeđena i potrebna oprema i nastavna sredstva, a pre svega odgovarajući nastavni kadar. Dok je recimo 1963. bilo oko 1000 nestručnih nastavnika ovog predmeta a 1969. još oko tri stotine više, danas od preko 4.000 nastavnika oko 80 odsto nema potrebne stručne kvalifikacije [...]. U međuvremenu su pokretane brojne inicijative i donošeni zvanični zaključci (Skupština SR Srbije) o merama koje treba preduzeti za izmenu i poboljšanje takvog stanja. Mere nisu ostvarene, a stanje se pogoršalo, nivo nastave je bio sve niži uz paralelno jačanje i dominaciju vanškolskih uticaja na formiranje ukusa i navika omladine. Ranije obavezno [...] muzičko vaspitanje u srednjim školama, pretvorilo se u jednogodišnje slušanje predmeta bez stvarnih obaveza i znanja učenika. Čak i u Beogradu dve trećine srednjih škola nema po propisima obavezni hor, a svega deset od 160 neguje školsko orkestarsko muziciranje.¹²⁰

Funkcioneri organizacija MO osvrtnali su se od početka 70-ih godina i na izostanak međusektorske povezanosti u sprovođenju obrazovne i kulturne politike, kao i na izostanak doslednosti u preoblikovanju načina finansiranja obrazovne i kulturne sfere, čime su neretko bile dovođene u pitanje njihove aktivnosti. Ovaj problem posebno je bio izražen u jugoslovenskoj prestonici, gde su se predstavnici MO Beograda i Srbije susretali s nerazumevanjem lokalnih samoupravnih interesnih zajednica (SIZ) obrazovanja i kulture kao potencijalnih finansijera akcija u školama. Naime, tretirajući koncerte u školskim salama kao obrazovnu, a ne kulturnu delatnost, zajednica kulture je jednom prilikom odbila da dodeli sredstva organizaciji MO Beograda upućujući je na zajednicu obrazovanja, da bi iz ove zajednice stigao odgovor da oni nisu nadležni.¹²¹ Problem je bio i u izostanku predstavnika MO iz zajednica obrazovanja u gradovima širom zemlje, budući da su zbog toga oni bili isključeni iz pregovaranja oko finansiranja, usklađivanja programa i akcija i sl.¹²² Dešavalo se i da programi MO ne dobiju finansijsku podršku od SIZ-ova kulture jer je novac „po automatizmu” dodeljivan izvesnim kulturnim institucijama, bez obzira na kvalitet sadržaja koji su nudili, ali i protivno konceptu samih SIZ-ova u ovoj oblasti. Naime, kako su pojedini funkcioneri MO podvlačili:

¹²⁰ Jakšić, „Naša mišljenja. Posle 20 godina”, 3.

¹²¹ AJ, 476, R4, „Zapisnik sa sednice Predsedništva MOJ održane 6–7 maja 1972. u Sremskoj Mitrovici”, iz izlaganja Ive Vuljevića, 21.

¹²² Isto, 18.

ima neugodnih situacija i primjera u pojedinim sredinama u kojima su organizacije MO javljajući se kao nosioci i zagovornici takvih mišljenja i kretanja prema novim odnosima u kulturi, gubile bitku u odnosu na institucije, propagandne urede, agencije, posrednike, institucionalizirana narodna i radnička sveučilišta i njihove centre za kulturu. Mnoge su interesne zajednice pod pritiskom autoriteta birokratske prakse nametnutim snagom „afirmirane” kulturne institucije, često odobrena namjenska sredstva za program MO stavljale na raspolaganje ne udruženim korisnicima nego određenoj instituciji ne shvaćajući da takvim postupcima još jače afirmiraju institucionalni sistem rada i ponašanja.¹²³

U praksi su se predstavnici MOJ-a susretali i s neadekvatnim razumevanjem misije koju su sprovodili, a koje je dolazilo uglavnom od rukovodilaca kulturnih i muzičkih institucija u zemlji. Umesto da se podrže naponi ka što čvršćem povezivanju škola i učenika i profesionalnih muzičkih, dramskih, operskih i baletskih ansambala, te da se učini sve kako bi se pomogao proces stvaranja mlade publike i mladih ljubitelja umetnosti, poduhvati u okviru MO su neretko trivijalizovani, a uloga ove organizacije svođena je na „popunjavanje” uobičajeno praznih sala.¹²⁴ Nezainteresovanost za prilagođavanje novim formama delovanja – poput upućivanja dece i omladine u svet visoke umetnosti – koja se prvenstveno ogledala u izostanku želje za preoblikovanjem repertoara, nije predstavljala retkost,¹²⁵ a bilo je i slučajeva kada su organizacije MO zbog zahteva da se ponuđeni sadržaj prilagodi njenim korisnicima bile odbijene.¹²⁶ Iako se stav prema organizaciji MO i njenim akcijama s vremenom menjao u pozitivnom pravcu, ipak ostaje utisak da su kulturne i muzičke institucije pokazivale značajan stepen rigidnosti u delovanju, odsustvo želje da i same rade na privlačenju dece i mladih i izađu iz sopstvene „zone komfora”, kao i iz svojevrsne zatvorenosti spram šire javnosti, na šta su upozoravali poznavaoци kulturnih prilika u zemlji, zahtevajući da se promeni način upravljanja, finansiranja i kadrovske-repertoarske selekcije u okviru ovih institucija.¹²⁷

¹²³ AJ, 476, R81, *Bilten* br. 74, april 1978, Vinko Lesić, „Osnovna organizacija MO (organizaciona, društvena i programska usmerenost)”, 12.

¹²⁴ Up. Skovran, „Muzička omladina. Društvena funkcija i metodi rada”, III; Nikola Rackov, „Tema dana. Koncert je bio, a na koncertu...”, *Pro musica* 100 (1979): 28–29.

¹²⁵ Videti diskusiju u poglavlju 8 ovog zbornika.

¹²⁶ AJ, 476, R1, „Sazivanje III kongresa Muzičke omladine Jugoslavije u Jajcu 10. i 11. maja 1975. Prilog: Izveštaj o aktivnostima Muzičke omladine Jugoslavije”, 21.

¹²⁷ Up. Stevan Majstorović, „Nove inicijative i savremena organizacija kulturnog života”, u: *Kulturna politika u Srbiji. Sa skupa kulturnih radnika u Vrnjačkoj Banji* (Beograd, 1970), 21, 23–24; Đoko Stojičić, „Mlada generacija i kultura”, u: *Kongres kulturne akcije u SR Srbiji* (Beograd, 1971), 57–58.

5. Zaključna razmatranja

Iz želje da iz korena promene okolnosti koje su vladale u polju umetničke muzike nakon Drugog svetskog rata, osobito isključenost i nezainteresovanost raznih kategorija građana za kulturnu ponudu u ovom polju, članovi i funkcioneri prvobitnog Društva, a potomjeg MOJ-a, od osnivanja ove organizacije su se usredsredili na rad s decom i omladinom iz osnovnih i srednjih škola – bila je to masovna grupacija, otvorena – makar teorijski – za nova saznanja, iskustva i doživljaje. Školska sredina pokazala se kao pogodno mesto za kontakt s mladima i za njihove prve susrete s vrednim muzičkim delima, autorima, izvođačima, muzičkim instrumentima i ansamblima, uživo ili posredstvom gramofonskih ploča, te kao odskočna daska za „kompleksnija” muzička i umetnička iskustva – poput odlazaka na koncerte, operске, baletske i dramske predstave, u galerije i sl. Kako je prvom velikom reformom školstva, koja je zaživela početkom 60-ih, bilo predviđeno dublje integrisanje škola u sredine u kojima su funkcionisale, što je podrazumevalo i njihovo uključivanje u lokalni kulturni život, zadaci i ciljevi koji su postavljeni u okviru Društva / MOJ-a tokom 50-ih godina su dobili neku vrstu formalne potvrde i podrške. I dok su u ovoj organizaciji kontinuirano radili na teritorijalnom proširenju, poboljšanju svojih programa i njihovoj raznovrsnosti, te masovnijem obuhvatu dece, kako iz republičkih centara tako i iz provincije, veoma ambiciozno zamišljen proces unapređenja muzičkog obrazovanja dece i omladine, naročito kroz osnovne škole, vrlo je brzo počeo da pokazuje nedostatke. U situaciji u kojoj je većina škola radila bez stručno osposobljenih učitelja i nastavnika muzike, kao i u situaciji u kojoj takve nastave nije ni bilo, uz manjak prostora i opreme za muzičke kabinete, postavljalo se pitanje opravdanosti uvođenja novih planova i programa jer evidentno nije bilo mogućnosti za njihovo adekvatno sprovođenje. Tamo gde su uslovi bili odgovarajući, što je važno prvenstveno za jedan broj škola u republičkim centrima i gradovima unutrašnjosti, problem je bio u veoma zahtevno postavljenoj ulozi nastavnika muzike, koji je trebalo da bude dobar teoretičar, poznavalac muzičke istorije, sposoban dirigent, aranžer, aktivni učesnik u lokalnim kulturnim prilikama i talentovan organizator, i to, u početku, bez normiranog rada s školskim ansamblima (definisani brojevi časova hora za niže i više uzraste, kao i časova orkestrara) i, naravno, bez materijalnih stimulacija.

U ovakvim okolnostima, organizacije MOJ-a koje su nudile veoma razrađeni program – počev od školskih koncerata koji su donosili različit, stalno osavremenjivani sadržaji, i koji su se odvijali uživo ili preko gramofonskih ploča, do pretplatnih ciklusa za grupni odlazak na koncerte i predstave, predavanja s ilustracijama, kasnije i kvizova znanja – predstavljale su „slamku spasa” za nastavnike škola, ali i za sredine koje su oskudevale u kulturnim događajima. Iako je,

sudeći po posrednim podacima, MO bila povezana s malim brojem škola u odnosu na njihov ukupan broj, u školama s kojima je uspostavljen kontakta učenici su mogli da dođu u dodir sa sadržajima koji su predviđeni planom i programom, ali su imali prilike da učine i mnogo više od toga – da s umetnicima spontano razgovaraju, da slušaju ansamble kakvih nije bilo u zemlji, da se susretnu s repertoarom koji nigde drugde nije izvođen (muzičko-poetski resitali), kao i s pretplatnim ciklusima, osmišljenim pažljivo, u skladu s uzrastom i prethodnim znanjima učenika itd. Iz ugla učenika iz provincije, akcije u organizaciji MO podrazumevale su i upoznavanje s kulturnim centrima i kulturnim institucijama u zemlji, autentičan doživljaj izvođenja muzičkih i muzičko-scenskih dela u namenski izgrađenim prostorima, te neretko jedini neposredan kontakt s „životom” muzikom umetničkog karaktera. Ukratko, radilo se o veoma raznovrsnom i jedinstvenom vidu obogaćivanja iskustava učenika kada je reč o umetničkoj muzici i muzičko-scenskim ostvarenjima, što je posebno bilo značajno do početka 70-ih, s obzirom na to da televizijski prijemnici nisu još uvek bili široko dostupni,¹²⁸ niti je produkcija televizijskog programa za decu i omladinu bila dovoljno razvijena. Ne treba izostaviti ni povezivanje organizacija MO s gotovo svim značajnijim kulturnim i muzičkim institucijama u zemlji od osnivanja do početka 90-ih, što je predstavljalo deo napora da se učenicima omogućí upoznavanje s najkvalitetnijim ansamblima i solistima na ovom području i, ujedno, s najznačajnijom svetskom i domaćom muzičkom, dramskom i baletskom baštinom. U pitanju je bio veoma važan i redak primer međusektorskog povezivanja oblasti kulture i obrazovanja koji bi, mimo akcija MO, verovatno ostao samo „prazno slovo” u usvojenim školskim planovima i programima i diskusijama o inovacijama u kulturnoj politici.

Uprkos učestalom obogaćivanju programa usmerenog ka najmlađoj školskoj deci, a od 70-ih i ka predškolskoj, te i pored značajnog proširenja žanrovskih granica muzičkih dela ponuđenih starijim osnovcima i srednjoškolcima, kao i ostalim kategorijama omladine, uz uvođenje mjuzikla, opereta, zabavne, džez i rok muzike, tradicionalne narodne muzike i njenih stilizacija, tokom 80-ih godina veza između organizacija MO i škola znatno je oslabila. Dobar deo funkcionera i članova MO pronalazio je uzrok tome u novoj reformi obrazovanja i

¹²⁸ Iako je postojala značajna uzlazna tendencija kada je reč o broju TV prijemnika i dostupnosti televizijskog programa na nivou populacije u periodu od kraja 50-ih do kraja 60-ih godina, statistika iz 1969. ukazivala je na to da je tek trećina domaćinstava imala televizor, te da sadržaje koje je proizvodilo šest jugoslovenskih televizijskih kuća nisu mogli svi da prate. U odnosu na druge zemlje Zapadnog i Istočnog bloka, SFR Jugoslavija se u tom periodu nalazila na samom začelju po broju televizijskih prijemnika na 1.000 stanovnika. Na primer, SR Nemačka je imala prosek od 260 prijemnika, Danska 250, Italija 249, Čehoslovačka 208, Poljska 118, Bugarska 98, a Jugoslavija 76. Prema: Miloje Ivanišević, *Kulturne aktivnosti na nedovoljno razvijenim područjima SR Srbije (bez autonomnih pokrajina)* (Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 1971), 45.

uvodjenju „usmerenog obrazovanja” u srednje škole. Međutim, nema sumnje da je ovakvom ishodu „kumovao” splet različitih faktora. Masovni mediji, posebno televizije i lokalne radio-stanice, postali su najuticajniji akteri u kulturnom životu i najdostupniji izvor kulturnih sadržaja za decu i mlade, a tu su svakako bili i pristupačni nosači zvuka (audio-kasete), te zvuka i slike (video-kasete), koji su pružali mogućnost snimanja i presnimavanja, samim tim i opciju kreiranja personalizovanih muzičkih i audio-vizuelnih kolekcija. Sve to zajedno s dominacijom „estetike spektakla” u različitim oblastima muzičkog izvođaštva, uključujući i umetničku muziku (fenomen Ive Pogorelića, ali i Stefana Milenkovića), omogućilo je deci i mladima znatno širi izbor sadržaja, čak i onih umetničkih, u odnosu na raniji period, te je ujedno nametnulo izvesne karakteristike izvođačkog čina kao poželjne (atraktivnost u nastupu, energičnost, „sceničnost” itd.). Posledično, organizacije MO svakako su postale samo jedan u nizu „ponuđača” kulturnih sadržaja, a upitno je koliko je sadržaj koji su one predstavljale mogao, na primer, da parira onom koji je oblikovan rukom vrsnog televizijskog scenariste i režisera. Ne treba zanemariti ni potencijalno opadanje entuzijazma nastavnika u školama povodom njihove uloge posrednika između đaka i organizacija MO, jer je ta uloga zahtevala dodatan angažman, a nije donosila nikakvu materijalnu nadoknadu. Očekivanja da bi ne samo nastavnici već i zaposleni u kulturi trebalo da na temelju voluntarizma i ideje o realizovanju šireg društvenog interesa obavljaju dopunske poslove, a da za to ne budu nagrađeni, funkcioneri MO su još tokom 70-ih odbacili kao neprihvatljiva;¹²⁹ uprkos njihovim željama da se i taj segment „dopuskog angažovanja” adekvatno uredi u korist napretka kulturnog života, to ipak nije dogodilo.

Naposletku, možemo konstatovati da je do 80-ih godina organizacija MO predstavljala relativno važan oslonac jugoslovenskom školskom sistemu u oblasti muzičkog vaspitanja i obrazovanja, s tim da je njen uticaj bio ograničen zbog malog broja osnovnih i srednjih škola iz glavnih gradova i provincije s kojima je saradivala. Budući da je delovanje MO u školama bilo usko povezano sa stručnošću i zainteresovanošću nastavnog kadra, ali i s raspoloživim materijalnim sredstvima, razumljivo je zbog čega je mreža školskih ustanova s kojima je

¹²⁹ Rackov, „Tema dana. Koncert je bio, a na koncertu...”, 29. Na nerazumevanje truda nastavnika muzike koji su pomagali akcije MO u svojim školama i izbegavanje da im se za uloženo vreme, energiju, znanje i vannastavni angažman dodele dodatna sredstva otvoreno su ukazivali funkcioneri MO Splita. Kako su, naime, oni primetili „neki od tih suradnika [nastavnika muzike] u posljednje vrijeme primaju neku malu naknadu za taj posao, ali još uvijek ih je najveći broj koji ne dobivaju ništa, radi toga (kako neki direktori kažu), jer ne dobivaju namenski sredstva za slobodne aktivnosti vezane uz aktivnost Muzičke omladine. Zar se globalno dobivena sredstva ne mogu rasporediti podjednako na sve vanškolske aktivnosti? Radi čega upravo aktivnost Muzičke omladine ne može biti plaćena, a mnoštvo drugih može?”. Prema: AJ, 476, R80, *Bilten* br. 66, jun 1975, „Izveštaj o radu Muzičke omladine Splita od I godišnje skupštine održane 26. XII 1971. do 31. XII 1974. godine”, 46.

ostvaren kontakt bila skromna. S druge strane, čak i da je uz znatno veću materijalnu potporu MO uspjela nekim slučajem da dođe do većeg broja ustanova, diskutabilno je koliko bi to suštinski unapredilo znanje i kompetencije učenika u nedostatku adekvatno obrazovanih i motivisanih nastavnika. Naime, i sami čelnici MO su mnogo puta ukazivali na presudnost uloge nastavnika u procesu muzičkog vaspitanja dece i omladine, te na to da su akcije same MO, ma koliko zanimljive, kvalitetne, edukativne i inspirativne bile, ipak predstavljale samo dodatak na rad nastavnika, a bez ovog rada proces muzičkog obrazovanja bio je osuđen ili na neuspeh ili na polovičan uspeh. S druge strane, uporno odbijanje prosvetnih vlasti da se pozabave nedostatkom adekvatno obrazovanih nastavnika, te istrajavanje u periodičnim korigovanjima nastavnog plana i programa, uprkos tome što za sprovođenje tog plana i programa nisu postojali elementarni uslovi, dovelo je iznova u sumnju smisao reformisanog školstva i „estetskog obrazovanja” dece i omladine. Pozitivni primeri iz istorijata MOJ-a, zaključno s 80-im godinama, pružali su uvid u to kako je reforma školstva mogla da izgleda i kakve efekte da ima da su okolnosti bile drugačije. U nedostatku toga, rad MOJ-a u školama ostao je na nivou zanimljivog eksperimenta koji je, uprkos uspešnim rezultatima, na kraju, sticajem raznih činilaca, gotovo zamro.

Lista referenci

Arhivski izvori

Arhiv Jugoslavije, Fond Muzičke omladine Jugoslavije (476):

- Registrature 1, 2, 3, 4, 46, 61, 65, 81

Štampa i periodika

Muzička omladina (Osijek: MO Osijek, 1966–1968)

Muzika i škola (Zagreb: Udruženje muzičkih pedagoga Hrvatske, 1956–1967)

Pro musica (Beograd: Udruženje muzičkih umetnika Srbije, 1964–2001)

Savremeni akordi (Beograd: s. n., 1954–1959, 1961)

Zvuk (Sarajevo, Beograd: Savez (organizacija) kompozitora Jugoslavije, Udruženje kompozitora Bosne i Hercegovine, 1955–1990)

B. L. „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Muzička omladina Hrvatske”. *Zvuk* 54 (1962): 620–621.

Bacevic, Jana. *From Class to Identity. The Politics of Education Reform in Former Yugoslavia*. Budapest, New York: CEU Press, 2014.

- Baćević, Jana. „Pogled unazad’. Antropološka analiza uvođenja usmerenog obrazovanja u SFRJ”. *Antropologija* 1 (2006): 104–126.
- Bilandžić, Dušan. *Historija SFR Jugoslavije: glavni procesi*. Zagreb: Globus, 1978.
- Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju. VI kongres KPJ (Saveza komunista Jugoslavije)*. Beograd: Kultura, 1952.
- Duraković, Lada. *Glazba kao odgojno sredstvo u formiranju ‘socijalističkog’ čovjeka: nastava glazbe u osnovnim školama u Hrvatskoj (1946–1965)*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2019.
- Gabrič, Aleš. *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009.
- „Govor Edvarda Kardelja na Trećem kongresu Saveza komunista Srbije. U oblasti kulture treba da se orijentišemo na konkretnu političku i moralnu sadržinu stvaranja. Negativnim pojavama možemo uspešno da se suprotstavimo jedino borbom za novi socijalistički kvalitet”. *Borba*, 30. april, 1954, 1–3.
- I. B., „Muzička omladina Srbije u protekloj sezoni. Kviz o Betovenu otkrio poznavaoce ozbiljne muzike. U devet gradova organizovano dvadeset i sedam ciklusa sa blizu petnaest hiljada pretplatnika”. *Politika*, 23. jun, 1970, 11.
- Ivanišević, Miloje. *Kulturne aktivnosti na nedovoljno razvijenim područjima SR Srbije (bez autonomnih pokrajina)*. Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 1971.
- J. Đ. „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Muzička omladina Beograda u sezoni 1961/62”. *Zvuk* 54 (1962): 618–619.
- Jakšić, Đura. „Tema dana. Koliko će biti zajedništva u muzičkom vaspitanju”. *Pro musica* 116 (1983): 8–10.
- Jakšić, Đura. „Naša mišljenja. Posle 20 godina”. *Pro musica* 124 (1984): 2–3.
- Kardelj, Edvard. *Socijalističko samoupravljanje u našem ustavnom sistemu*. Sarajevo: Svjetlost, 1976.
- Kardelj, Edvard. *Samoupravljanje i društvena svojina*. Sarajevo: Svjetlost, 1982.
- Kidrič, Boris. *Socijalizam i ekonomija*. Zagreb: Globus, 1979.
- Kirn, Daniel. „Muzička omladina”. *Pro musica* 51–52 (1970): 32.
- Kolanović, Maša. *Udarnik! Buntovnik? Potrošač... Popularna kultura i hrvatski roman od socijalizma do tranzicije*. Zagreb, 2011.
- „Kongres kulturne akcije. Kragujevac – oktobar 1971. Saopštenje Bruna Bruna rektora Umetničke akademije o umetničkom školstvu i razvoju školstva”. *Pro musica* 58 (1972): 25–27.
- Kopas Vukašinović, Emina. „Karakteristike i razvoj programa za predškolsko vaspitanje i obrazovanje u Srbiji”. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, 2004.
- Lalić, Branka. „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Najmlađi ljubitelji muzike”. *Zvuk* 35–36 (1960): 312–313.
- Majstorović, Stevan. „Nove inicijative i savremena organizacija kulturnog života”. U: *Kulturna politika u Srbiji. Sa skupa kulturnih radnika u Vrnjačkoj Banji*, 18–27. Beograd, 1970.
- „Muzička omladina i koncerti u školi. Izlaganje Slobodana Petrovića na Kongresu FIJM u Augsburgu”. *Pro musica za Muzičku omladinu* 3 (1973): I–II.
- „Muzika i škola. Nastava muzičkog vaspitanja i konkursi”. *Pro musica* 63 (1972): 15–16.

- „Muzika i škola. Muzičko vaspitanje i konkursi”. *Pro musica* 65 (1973): 24.
- „Na pragu nove sezone”. *Pro musica za Muzičku omladinu* 5 (1972): V–VI.
- „Naša mišljenja”. *Pro musica* 60 (1972): 2–3.
- „Naša mišljenja (Vladimir Kranjčević)”. *Pro musica* 75–76 (1974): 2–3.
- Nastavni plan i program za gimnaziju (likovna umjetnost, muzičko vaspitanje)*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1970.
- Nastavni plan i program za gimnaziju u Socijalističkoj republici Srbiji (sa objašnjenjima)*. Beograd: Naučna knjiga, 1969.
- Nastavni plan i program za osmogodišnje škole i niže razrede gimnazije, osnovne škole i produžne tečajeve*. Zagreb: Ministarstvo prosvjete Narodne republike Hrvatske, 1950.
- Nastavni plan i program za osnovne škole*. Cetinje: IP „Narodna knjiga”, 1948.
- Nastavni plan i program za osnovnu školu u Socijalističkoj republici Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1964.
- Nastavni plan i program za osnovnu školu u Socijalističkoj republici Srbiji*, četvrto izdanje. Beograd: Zavod za osnovno obrazovanje i obrazovanje nastavnika, 1964.
- Nikolić, Miša. „Kviz 73. Pobjednička ekipa iz Titograda”. *Pro musica za Muzičku omladinu* 9 (1973): VI–VII.
- Novi nastavni plan i program za osnovne škole sa metodskim uputstvima za obradu pojedinih nastavnih predmeta*. Beograd: Prosveta, 1945.
- Odgojno-obrazovna struktura. Osnovna škola*. Zagreb: Savjet za prosvjetu NRH, 1960.
- Pavlović, Miodrag. „Abonmani Muzičke omladine”. *Pro musica* 40 (1969): 33–35.
- Pavlović, Miodrag. „Klaviri i gramofonske ploče”. *Pro musica za Muzičku omladinu* 24–84 (1976): I.
- „Petnaest godina Muzičke omladine. Izveštaj Miodraga Pavlovića na svečanoj sednici”. *Pro musica* 40 (1969): 13–16.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918–1988. Socijalistička Jugoslavija 1945–1988*, knj. 3. Beograd: Nolit, 1988.
- Petrović Todosijević, Sanja. „Socijalizam u školskoj klupi. Reforma osnovnoškolskog sistema u Srbiji 1944–1959”. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, 2016.
- Plavša, Dušan. „Nastava muzike van škole”. U: Dušan Plavša, Borivoje Popović i Margita Debeljak, *Muzika u školi. II deo. Metodski priručnik za nastavnike muzičkog vaspitanja u osnovnoj školi od VI do VIII razreda*, 209–218. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne republike Srbije, 1962.
- Plavša, Dušan, Popović, Borivoje i Dragoljub Erić. *Muzika u školi. I deo. Metodski priručnik za nastavnike muzičkog vaspitanja u osnovnoj školi od I do V razreda*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne republike Srbije, 1961.
- Plavša, Dušan, Popović, Borivoje i Margita Debeljak. *Muzika u školi. II deo. Metodski priručnik za nastavnike muzičkog vaspitanja u osnovnoj školi od VI do VIII razreda*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Narodne republike Srbije, 1962.
- Petrović, Slobodan. „Hitnost novih rešenja u muzičkom školstvu”. *Pro musica* 77 (1975): 17–18.

- Petrović, Slobodan. „Tema dana. Osnovne protivrečnosti i problemi u razvoju muzičkog obrazovanja. Šta (ne) rešava Zakon o usmerenom obrazovanju”. *Pro musica* 100 (1979): 32–34.
- Požgaj, Joža. „Metodika nastave muzičkog odgoja”. U: *Metodika elementarne nastave*, urednik Pero Šimleša, 220–224. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1959.
- „Priča o slovima”. *Pro musica za Muzičku omladinu* 17/75–76 (1974): XIX–XX.
- Program i Statut Komunističke partije Jugoslavije usvojen na V Kongresu 28. jula 1948*. Beograd: Štamparija „Borba”, 1948.
- Program Saveza komunista Jugoslavije*. Beograd: Izdavački centar „Komunist”, 1980.
- Purić, Dragoslav. „Reforma nastave muzike u osnovnoj školi”. *Savremeni akordi* vanredni broj (1961): 55.
- R. P. „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Muzička omladina Beograda i Srbije u protekloj sezoni”. *Zvuk* 60 (1963): 744–749.
- Rackov, Nikola. „Tema dana. Koncert je bio, a na koncertu...”. *Pro musica* 100 (1979): 28–29.
- Radenković, Milutin. „Godina dana Društva prijatelja muzike”. *Zvuk* 1 (1955): 29.
- Rakijaš, Branko. „Problemi muzičkog odgoja u NRH”. *Muzika i škola* 1–2 (1958): 2–6
- Ramet, Sabina P. *Balkan Babel. The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milosevic*. University of Michigan Press, 1996.
- Reich, Truda. „O radu Društva prijatelja muzike i Muzičke omladine Hrvatske. Prema izvještajima i diskusijama s Glavne godišnje skupštine, održane 19. juna 1958. u Zagrebu”. *Muzika i škola* 4–5 (1958): 111–114.
- Ritter, Rüdiger. “Between Propaganda and Public Diplomacy. Jazz in the Cold War”. U: *Popular Music and Public Diplomacy. Transnational and Transdisciplinary Perspectives*, ur. Mario Dunkel, Sinna A. Nietzsche, 95–116. Transcript, 2018.
- Rusinow, Dennison I. *The Yugoslav Experiment 1948–74*. Berkeley: University of California Press, 1977.
- Senjković, Reana. *Svaki dan pobjeda. Kultura omladinskih radnih akcija*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Srednja Europa, 2016.
- Skovran, Dušan. „Muzička omladina. Društvena funkcija i metodi rada”. *Pro musica za Muzičku omladinu* 1 (1971): I–VI.
- Stojičić, Đoka. „Mlada generacija i kultura”. U: *Kongres kulturne akcije u SR Srbiji*, 53–64. Beograd, 1971.
- Tito, Josip Broz. „Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju”. U: *Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju. VI kongres KPJ (Saveza komunista Jugoslavije)*, 3–104. Beograd: Kultura, 1952.
- Tito, Josip Broz. „Zadaci Saveza komunista u vezi sa međunarodnom situacijom i unutrašnjim razvojem socijalističke izgradnje Jugoslavije”. U: *VII Kongres Saveza komunista Jugoslavije*, 3–90. Beograd: Kultura, 1958.
- „Tok osnivačkog kongresa muzičkih pedagoga Jugoslavije – prema stenografskim zapisima”. *Muzika i škola* 1 (1958): 35–74.
- Tomich, Vera. *Education in Yugoslavia and the New Reform. The Legal Basis, Organization, Administration, and Program of the Secondary Schools*. U. S. Department of Health, Education, and Welfare, 1963.

- Tomić, Svetozar M. „Sto udaraljki”. *Pro musica za Muzičku omladinu* 20–79/80 (1975): IX.
 „Tribina Muzičke omladine Jugoslavije. Iz rada Muzičke omladine Beograda”. *Zvuk* 37–38 (1960): 420–421.
- Turkalj, Nenad. „Unatrag trideset godišta. Sjećanja jednog aktiviste”. U: *Muzička omladina 1954–1984. 16–34*. Zagreb: MO Zagreba i Hrvatske, 1984.
- Vesić, Ivana, Golubović, Marija, Spasić, Vanja. “Jeunesses Musicales of Yugoslavia (1954–1991) Activities in the Countries of Eastern Block through the Prism of Socialist Yugoslavia Cultural Diplomacy”. *New Sound* 55 (2020): 70–90.
- Vukosavljev, Sava. „Mesto i uloga muzičkog vaspitanja u osmogodišnjim školama”. *Savremeni akordi* 2–3 (1957): 61–63.
- „Zaključci VI skupštine MOS”. *Pro musica za Muzičku omladinu* 19/78 (1975): I–II.
- Zavr Bujovčić, Kamelija. „Pet godina Muzičke omladine Bačke Palanke”. *Pro musica za Muzičku omladinu* 8 (1973): VI–VII.
- Zuber, Marijan. „Zašto ‘muzički odoj’?”. *Savremeni akordi* 4–5 (1955): 74–76.

PRILOG

Primer 1. Programi MO Srbije za najmlađi uzrast učenika osnovnih škola, kraj 60-ih i početak 70-ih (izbor)

Naziv i vrsta programa	Sadržaj programa	Izvođači
Vaš prvi koncert (komadi, solo-pesme i arije za decu od 8–12 godina)	Šopen: Valcer; Dusek (Dusseck): Menuet; Šubert: „Pastrmka”, Šuman: „Sanjarenje”; Vijenjavski (Wieniawski): Mazurka; Mocart: arija Figara (opera <i>Figarova ženidba</i>); Gosek (Gossec): Gavota; Mocart: „Uspavanka”; Dvoržak (Dvořák): „Humoreska”; Brams (Brahms): Mađarska igra br. 5; Mocart: Duet Papagena i Papagene (opera <i>Čarobna frula</i>); Srđan Barić: „Šta je strašno?”	solisti: Tahir Kulenović, flauta, Mirjana Čavić Vasiljević, sopran, Jovan Šuica, tenor, Tripo Simonuti, violina; klavirska pratnja: Žika Jovanović
Deca, ptice i zverčice (muzičko-poetski resital)	Dečje i tradicionalne narodne pesme (Argentina, Austrija, Češka, Nemačka, Poljska, SAD, Srbija)	Milka Gazikalović, dramska umetnica, voditeljka programa i recitatorka; Radovan Popović, tenor; Nikola Rackov, pijanista, i drugi klavirski saradnici

Muzika iz Diznijevih filmova	Muzički odlomci iz osam crtanih filmova Volta Diznija (Disney)	Milka Gazikalović, voditeljka i dramska umetnica; Radovan Popović, tenor; Dragoslav Serdar; Predrag Pavlović; Ljuba Stefanović; Uroš Pešić, violinista; Rade Radivojević; Aleksandar Kolarević
Jedan dan jednog đaka (muzičko-poetski resital)	Dečja poezija: Duško Radović, Mika Antić, Čika-Andra i drugi Muzika: pesme za glas i klavir Dejana Despića i Srđana Barića, klavirski komadi Šumana, Rudolfa Maca (Matz) i dr.	Vladimir Stejin, pijanista i voditelj; Vladimir Jovanović, bariton
Muzičke pitalice (muzičko-poetski resital)	Dečja poezija: Mika Antić, D. Lukić, B. Čosić, Ivo Tartalja Muzika: pesme za glas i klavir Aleksandra Obradovića, Koste Babića, Srđana Barića, Dejana Despića i Jakševca; klavirski komadi Šumana, Grečaninova, Kabalevskog i dr.	Dejan Đurović, dramski umetnik, voditelj programa; Miroslav Bjelić, dramski umetnik; Vladimir Jovanović, bariton; Vladimir Stejin, klavir
Priča o slovima (muzičko-poetski resital)	Dečja poezija i pesme za glas i klavir	Vladimir i Zoran Jovanović
Mali princ (muzičko-poetski resital)	Po motivima istoimene priče Antoana de Sent Egziperija (Saint-Exupéry)	Rada Đuričin, dramska umetnica; Branislav Trbojević, gitarista
Muzičke minijature	Kratki, poznati komadi iz perioda od 18. do 20. veka; dela Bokerinija (Boccherini), Mocarta, Šumana, Sen-Sansa, Nikole Hercigonje i dr.	Tripo Simonuti, violina; Žika Jovanović, klavir / Daniel Kirn, klavir

Primer 2. Lista redovnih programa MO Srbije za sezonu 1972/73.

Naziv programa	Izvođači
1. Kostimirane komične opere: <i>Don Paskvale</i> , <i>Ljubavni napitak</i> , <i>Služavka gospodarica</i>	Solisti Beogradske opere
2. Muzičko-poetski resitali: „Nepresahli izvori”, „Miris zemlje”, „Tebi otadžbino, tebi ljubavi”	Divna Đoković, dramska umetnica; Mira Bobić, dramska umetnica; Olga Popov, pijanistkinja
3. Ciklus „Mladi za mlade”	Beogradska filharmonija i mladi, talentovani muzički umetnici
4. Igre za klavir	Nikola Rackov, pijanista
5. Slovenska muzika	Beogradski trio
6. Koncerti Gudačkog kvarteta „Josip Slavenski”	Gudački kvartet „Josip Slavenski”
7. Kompozitori kao izvođači	koncert na Hi-Fi uređajima
8. Collegium musicum	horski ansambl pod rukovodstvom Darinke Matić Marović
9. Kamerni ansambl „Pro Musica”	kamerni ansambl pod rukovodstvom Đure Jakšića
10. Beogradski savremeni balet	
11. Muzičke minijature ili muzika romantizma	Tripo Simonuti sa saradnicima
12. Programaska muzika za klavir	Dušan Trbojević, pijanista
13. Pokretna prodavnica ploča	
14. Izložba skulptura na temu muzike	Priredio Selimir Jovanović
15. Filmovi iz oblasti muzike i drugih umetnosti	
16. Izložba nagrađenih „Muzičkih albuma”	
17. Koncerti s ploča	Susreti u Klubovima MO
18. Nagradno kviz takmičenje MO – Šopen	
19. „Muzički album”	Zajednička akcija u saradnji MO Srbije, dnevnog lista <i>Politika</i> i Radio Beograda

Primer 3. Kalendar događaja MO Srbije za period mart 1974. – jun 1974.

Mart

18. mart: Instrumentalni duo Gavrilka-Bratov gostovao u Čupriji, Bačkoj Palanci, Novom Sadu, Aranđelovcu i Beogradu
20. mart: Započela turneja ansambla Trio „Ravel” iz Pariza s koncertima u Čačku, Titovom Užicu, Aranđelovcu, Aleksincu, Leskovcu, Smederevu, Subotici, Novom Sadu i Beogradu
22. mart: Muzičko-poetski resital „Ala je lep ovaj svet” izveden u beogradskoj OŠ „Isidora Sekulić”
23. mart: Rada Đuričin izvela predstavu „Mali princ” u beogradskoj OŠ „Isidora Sekulić”
24. mart: Održan koncert iz ciklusa „Mladi za mlade”
25. mart: Susret MOJ-a u dvorani „Vatroslav Lisinski” u Zagrebu
26. mart: Izveden muzičko-poetski resital „Jesenjin” u domovima ugostitelja, PTT-učenika i električara u Beogradu
28. mart: Koncert Kamernog ansambla „Pro Musica” održan za MO u Galeriji fresaka

April

3. april: Tripo Simonuti i Daniel Kirn gostovali u Smederevskoj Palanci
4. april: Belgijski kamerni ansambl „Muzika vremena” započeo turneju s koncertima u Smederevskoj Palanci, Čačku, Valjevu, Dimitrovgradu, Negotinu, Zaječaru, Boru, Beogradu, Bačkoj Palanci, Novom Sadu i Vršcu
9. april: Žika Jovanović održao koncert s delima F. Šopena u OŠ „Oton Župančić” u Beogradu
13. april: Muzičko-poetski resital „Deca, ptice i zverčice” izveden u OŠ „Ratko Mitrović” u Beogradu
13. april: Jovan Jovičić održao koncert u Titovom Užicu, a u Obrenovcu izveden program „Muzičke pitalice” za najmlađe
16. april: Duo Maja i Valter Dešpalj iz Zagreba gostovali u Subotici, a zatim priredili koncerte u OŠ „Siniša Nikolajević” i „Oton Župančić” u Beogradu i Petoj beogradskoj gimnaziji
17. april: Izveden muzičko-poetski resital „Ala je lep ovaj svet” u OŠ „Braća Ribar” u Beogradu, a program „Miris zemlje” u OŠ „Maksim Gorki”, takođe u Beogradu
20. april: Kamerni orkestar Srpskog lekarskog društva, dirigent Žika Simonović, održao koncert u Galeriji fresaka
23. april: Priređen muzičko-poetski resital „Jedan dan jednog đaka” i „Muzičke pitalice” u OŠ „Maksim Gorki” u Beogradu
26. april: U Vršcu izveden program „Od klavira do ljubavi”
27. april: U dvorani Beogradske filharmonije održan koncert iz ciklusa „Mladi za mlade”

Maj

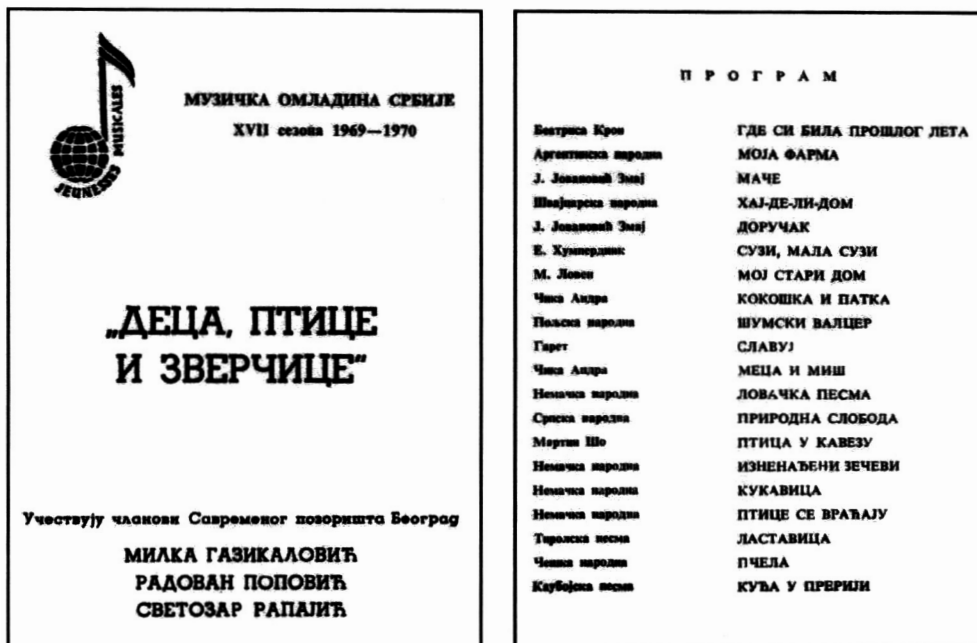
8. maj: U OŠ „Siniša Nikolajević” izveden muzičko-poetski resital „Deca, ptice i zverčice”
8. maj: U Sedmoj beogradskoj gimnaziji gostovali Tripo Simonuti i Daniel Kirn
9. maj: Muzičko-poetski resital „Mali princ” izveden za učenike OŠ „Bratstvo-jedinstvo”
10. maj: U Kragujevcu izveden program „Nepresahli izvori”
11. maj: Odabrana Šopenova dela za klavir svirao Žika Jovanović u OŠ „Ljuba Nenadović” u Beogradu
12. maj: U Valjevu održao koncert Dušan Trbojević, pijanista
14. maj: Beogradska filharmonija priredila koncert iz ciklusa „Mladi za mlade”
16. maj: U Domu omladine održano polufinalno kviz-takmičenje
18. maj: U Obrenovcu izveden muzičko-poetski resital „Jugoslovenska poezija i muzika”
22. maj: U OŠ „Isidora Sekulić” nastupila grupa umetnika s muzičko-poetskim resitalom „Pisma iz Norveške”
23. maj: U Domu omladine održano finalno kviz-takmičenje
25. maj: Muzičko-poetski resital „Tebi ljubavi, tebi otadžbino” izveden za učenike Grafičke škole

Jun

5. jun: Kamerni ansambl „Pro Musica” održao koncert u Bačkoj Palanci
6. jun: Kamerni ansambl „Pro Musica” otvorio „Kalemegdanske sutone” u Beogradu
8. jun: Nikola Rackov izveo program „Igre za klavir” u OŠ „Oton Župančić” u Beogradu
16. jun: U okviru crvenog ciklusa u Narodnom pozorištu izvedena opera Karmen
17. jun: Muzičko-poetski resital „Jedan dan jednog đaka” održan u Mladenovcu
19. jun: Grupa umetnika gostovala u Mladenovcu s programom „Nepresahli izvori”
20. jun: Dobitnici prvih nagrada na VII takmičenju muzičkih škola Srbije, Vojvodine i Kosova nastupili na „Kalemegdanskim sutonima”
26. jun: U okviru „Kalemegdanskih sutona” nastupila Zora Mihailović sa Šopenovim klavirskim kompozicijama
29. jun: Kamerni ansambl „Pro Musica” priredio koncert u Pedagoškoj akademiji u Beogradu

Slika 1. Programска knjižica за концерт „Музика из Дизнијевих филмова”. Izvor: приватни архив Sonje Cvetković.

Slika 2. Programска knjižica за концерт „Деца, птице и зверчице”, МО Србије, 17. сезона, 1969/1970. Izvor: приватни архив Sonje Cvetković.